

İSLÂM HUKUKUNDA DÂRU'L-HARBDE FAİZ TARTIŞMALARI

Fatiha BOZBAŞ*

Özet: Bu çalışma İslâm hukukçularının önemle üzerinde durduğu, dâru'l-harbde faiz uygulamaları çerçevesinde var olan tartışmayı ortaya koymayı amaçlamıştır. Dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarının niteliği ve tartışmaya mahal olan yönlerinin anlaşılması için çalışmada öncelikle konunun temelini teşkil eden "faiz" ile "ülke" kavramlarına ana hatlarıyla değinilerek bilhassa fıkıh literatüründe hangi yönleriyle ele alındıklarına dair bir çerçeve çizilmiştir; akabinde, dâru'l-harbdeki faiz uygulamaları hususunda klasik ve modern dönemde var olan görüşler, delilleri ve karşıt görüşlere olan tenkitleriyle birlikte ele alınarak bu konudaki farklı yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faiz, Dâru'l-İslâm, Dâru'l-harb, Harbî

Abstract: This study aims to examine the debate of riba (interest) in dâr al-harb which is significantly emphasized by Islamic scholars strongly. We have commenced our research by investigating the meaning and framework of "dâr" in order to understand the practice of riba in dâr al-harb. After the explanation of the characteristics of dâr that has been focused lengthy in the classical and modern sources, will be analysed.

Keywords: Riba, Dar al-Islam, Dar al-harb, Harbî

GİRİŞ

Müslümanların, bilhassa ikinci dünya savaşının yarattığı koşullar neticesinde eğitim, iş, baskı rejimlerinden kaçış gibi sebeplerle gayr-i müslim ülkelere olan göç hareketi, küreselleşme ve teknolojiye ilerlemeler ile birlikte daha da ivme kazanmış, bu durum bu ülkelere yerleşen ve bugün ikinci ve üçüncü nesilleriyle birlikte yaşadıkları ülkenin vatandaşlığını da benimseyen yaklaşık yirmi iki milyon müslümanın dinî hüviyetlerini muhafaza ederken birçok fikhî problemi de beraberinde getirmiştir. Özellikle göçmen müslümanların bu gayr-i müslim ülkelerde iskânının cevâzı, gayr-i müslim devletten alınan mâlî yardımlar, özel mülkiyet hakları, gayr-i müslimlerle olan ticârî ve sosyal ilişkiler, helal gıda, ibadet saatleri, faiz muâmelesi, gayr-i müslimlerle evlilik gibi bazıları klasik fıkıh doktrininde münakaşaya mahal

* Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

olan, bazıları da günümüz şartlarında tezâhür eden konular günümüzde gündemi yoğun bir şekilde meşgul etmektedir.

Mezkûr konular içerisinde özellikle “dâru’l-harbdeki faiz muâmelesi meselesi” giderek artan oranda günümüz fıkıh erbâbının ilgisine mazhar olmaktadır. Bu çalışmada da ana gaye, dâru’l-harbdeki faiz meselesinin cevâzı hususunda klasik ve modern dönem literatüründe var olan görüşler tenkitleriyle birlikte ortaya konularak, meselenin hükmü hususunda okuyucuya ışık tutmak olacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, klasik ve modern fıkıh literatüründe yer edinen ve üzerinde uzun uzadıya münakaşaların yapıldığı “faiz” ve “ülke” kavramlarıyla irtibatlı olması, bu konunun müşkil yapısını daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu nedenle sağlıklı bir değerlendirmeye ulaşmak adına, evvel emirde konunun temelini teşkil eden faiz ile ülke (dâr) kavramlarının klasik ve modern fıkıh literatüründe nasıl anlaşıldığına yönelik genel bir değerlendirmenin sunulması yerinde olacaktır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Faiz olgusu; insanlık tarihi boyunca uzun değerlendirmelere konu olmuş, tanımını, çeşitleri, cereyan ettiği alanlar, yasaklanma süreci vb. yönlerden gerek klasik dönem ve gerekse modern dönemde İslam hukukunun tartışmalı konuları arasında yer almıştır. İslâmî literatürde ribâ kavramıyla eşdeğer olup olmadığı tartışmalı olan faiz kavramı bütün çeşitlerini kapsayacak şekilde “Ödünç işlemlerinde veya alışverişte ortaya çıkan, karşılığı bulunmadığı veya eşitsiz paylaşıldığı için iki taraftan birini zarara sokan, gerçekleşmiş veya gerçekleşme potansiyeli bulunan fazlalık veya kısaca karşılıksız bir değer transferi”¹ olarak tarif edilebilir. Faiz konusunda klasik fıkıh kaynaklarında mevcut olan tartışma ve yorumlar, daha ziyade faizli muamelelerin ve faiz yasağının hukukî çerçevesinin çizilmesi ve bu hususta objektif ve açık ölçütlerin geliştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Klasik dönem İslâm hukukçuları faizin haram olduğu noktasında ittifak etmekle birlikte faizin nerelerde cereyan ettiği noktasında ihtilaf etmişlerdir. Bu farklı görüşler, fıkıh mezheplerinin faiz hükmünün dayandığı illet konusunda farklı değerlendirmelerde bulunmasından ileri gelmektedir.² Buna göre bir mezhep veya kişiye göre faiz addedilen durum, başka bir mezhep veya kişi tarafından benimsenmemiş, muhtelif görüşlerin sebep olduğu zihin karışıklığı faiz konusunu İslâm iktisâdının karmaşık meselelerinden biri haline getirmiştir. Faizin illeti meselesi günümüzde de canlılığını

1 Özsoy, İsmail, “Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz”, *Fikhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri*, İstanbul 2012, s. 79.

2 Faizin illeti konusunda mezheplerin görüşleri için bak. Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf Firuzâbâdî (476/1083), *el-Mühezzeb fî fikhi’l İmam eş-Şâfiî*, Kahire ts., I, 271 ,270; Serahsî, Ebubekir Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (1090/483), *el-Mebsût*, 3. bs., Beyrut ts., XII, 110,120; İbn Rüşd el-Hafîd, Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî el-Endülüsi (595/1198), *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, 6. bs., Beyrut 1402/1982, II, 130; Nevevî, Ebû Zekeriyâ, Yahyâ b. Şeref (676/1277), *Ravzatü’t-tâlibin*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut ts., III, 45; İbn Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvâhid es-Sivâsi (861/1457), *Şerh Fethu’l-kadir ale’l-hidâye*, Mısır 1389/1970, IV,11; VII, 7-8; Hattâb er-Ruaynî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman el-Mağribî (954/1547), *Mevâhibü’l-celil li-şerhi muhtasarı Halil*, Beyrut 1416/1993, VI, 197.

koruyan bir tartışma alanı olmasının yanında, klasik dönemde mezheplerin öne sürdükleri farklı görüşlere günümüzdeki İslâm hukukçularının farklı kanaatlerinin de eklenmesiyle,³ mesele daha da karmaşık bir hüviyete bürünmüştür.

Ülke (dâr) kavramı da gerek klasik dönem gerekse modern dönem fıkıh literatürünün önemli ve tartışmalı konularından biridir. Klasik dönem fukahâsı İslâm devletindeki hakimiyet mefhumunun tarifi ve İslâm devletinin sınırlarının tespitine yönelik olarak dünyayı ikili -hatta bazı fakihler üçlü- olarak taksim etmişlerdir. Buna göre İslâm esaslarının uygulandığı, yasama, yürütme ve yargı yetkisinin müslüman otoritenin elinde olduğu ülke dâru'l-İslâm iken⁴, bu yetkilerin ya tamamen ya da belli bir dereceye kadar olmadığı ülke ise dâru'l-harbdır⁵. Klasik fukahâyâ göre bu taksim, müslümanlar için emniyet veya korku ve düşmanlığın olup olmaması açısından yapılmış olup yoksa bunun temelinde Batılı bazı müelliflerin ileri sürdüğü gibi müslümanların diğer din mensuplarıyla ilişkilerinde normal halin harb olduğu düşüncesi doğru değildir.⁶ Literatürde, İslâmî esaslara göre yönetilen ve İslâmî hükümlerin uygulandığı bütün ülkeler dâru'l-İslâm çerçevesinde değerlendirilirken,⁷ ihtilaflı olmakla birlikte idaresi gayr-ı müslimlerin elinde bulunan, fakat, İslâm devletinin hâkimiyet sahasına dâhil “bağlı ülkeler” ile başta dâru'l-İslâm iken daha sonra İslâmî olmayan bir idarenin yönetimine giren, fakat, İslâmî hakimiyetin izlerinin tamamen ortadan kalkmaması sebebiyle eski hükmün devam ettiği ülkeler de dâru'l-İslâm kabul edilmiştir.⁸ Dâru'l-harb ülkeleri de otoritenin İslâmî olmaması, dolayısıyla İslâm ahkâmının tatbikinin mümkün olmaması veya zorluğuna müteallik olarak “Küfür ahkâmının yaygın olarak uygulandığı ülke”⁹, İslâmî yönetim olmadığı için İslâmî hükümlerin tatbik edilmediği ülke”¹⁰ çerçevesinde değerlendirilmiştir. Literatürde dâru'l-İslâm ve dâru'l-harb ülkelerinin hangi durum ve şartlarda yek diğerine tahavvül edeceği hususunda uzun uzadıya yorumlar serdedilmiştir.¹¹ Hanbelîler ve bazı Şâfiî hukukçular, yapılan bu ikili taksime *dâru'l-ahd* i eklemek suretiyle üçlü bir tasnif yapmışlardır.¹² Klasik fıkıh doktrininde teşekkül eden bu taksim, Kur'an'da ve sün-

3 Modern dönemde faiz konusunda ileri sürülen farklı görüşler için bk. Reşid Rıza, Muhammed (1935), *er-Ribâ ve'l-muâmelât fi'l-İslâm*, Dâru İbn Zeydûn, Beyrut 1406/1986, 82-85; Dalgın, Nihat, “Faiz Yasağıyla İlgili Farklı Yaklaşımlar”, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 16, Konya 2010, s. 110-77; Baktır, Mustafa, “İslâm Hukukunda Zaruret Hali ve Faiz İlişkisi”, I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Konya 1997, s. 750; Hemşeri, Mustafa Abdullah, *el-A'mâlû'l-masrifiyye ve'l-İslâm*, Kâhire ts. s. 60-61.

4 Serahsî, *Mebûsât*, X, 81; Hallaf, *Abdulvehhâb, es-Siyâsetü's-şer'iyye*, 3. bs., Beyrut 1407/1987, s. 75; Zuhaylî, Vehbe, *Âsârû'l-harb fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 3. bs., Dimaşk 1998/1419, s. 177, 171.

5 Serahsî, *Mebûsât*, X, 114; Kuhistanî, Şemseddin Muhammed el-Hanefî (950/1544), *Câmi'u'r-rumûz*, İstanbul 1300, II, 311, Aktaran: Özel, Ahmet, *Dârulislâm Dârulharb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul 2011, s. 81; Bilmen, Ömer Nasuhi (1971), *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, İstanbul 1968, III, 369

6 Özel, “İslâm Hukukunda Ülke Kavramı ve Düşman Ülkelerle Ticârî İlişkiler”, I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Meseleleri Kongresi, Konya 1997, s. 161.

7 Hallaf, *es-Siyâsetü's-şer'iyye*, s. 75; Zuhaylî, *Âsârû'l-harb fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 177, 171.

8 Ali, Yâsir Lütfî, *Ardullah et-taksîmu'l-İslâmî li'l-ma'mûra*, Beyrut 1425/2004, s. 39.

9 Serahsî, *Mebûsât*, X, 114.

10 Zuhaylî, *Âsârû'l-harb fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 170.

11 Serahsî, *Mebûsât*, X, 114; Kâsânî, Ebûbekir b. Mesud (587/1191), *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-serâi'*, 2. bs., Beyrut 1394/1974, VII, 130, 131; Nevevî, Ravzatü't-tâlibîn, VII, 475; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr (751/1350), *Ahkâmü ehli'z-zimme*, thk. Subhi Sâlih, 4. bs., Beyrut 1994, I, 5, 365, 366.

12 Zuhaylî, *Âsârû'l-harb fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 175; Özel, *Dârulislâm Dârulharb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 145.

nette yer almayıp olaylar ve siyâsî şartlar gereğince fukahâ tarafından sonradan ortaya konduğu kanaatiyle muâsır bazı müellifler nazarında farklı bir renk almıştır.¹³ Bu müelliflere göre mezkûr kavramların ortaya çıktığı şartlarla bugünkü şartlar arasındaki farklara, uluslararası ilişkilerin mahiyetindeki değişikliklere, bu kavramların günümüz şartlarına ne ölçüde ve dünyanın muhtelif ülkelerinde yaşayan müslümanların içinde bulundukları özel durumlara bakmadan kavramları olduğu gibi bugüne taşımak doğru değildir. Günümüzde, birçoğunda müslümanların önemli bir nüfusa sahip olduğu, serbestçe mülk edinebildikleri, İslâm'ı tebliğ edebildikleri, hatta belediyeler ve parlamentolara seçilip ülke yönetiminde söz sahibi oldukları ülkeler, fiilî bir savaş ve düşmanlık hali olmadıkça dâru'l-harb olarak değerlendirilemez.¹⁴

Esasında klasik doktrinde yer alan ülke taksiminin temelinde fukahânın, müslüman bireyin yaşadığı ülkeyi ölçüt alarak hak ve sorumluluklarını belirleme gayesi bulunmaktadır. Her ne kadar cumhûr fukahâ hiçbir İslâmî hükmün mekâna göre değişmeyeceği kanaatinde ise de Ebû Hanife (150/767) ve İmam Muhammed (189/824) başta olmak üzere bazı fakihler, özellikle sünnetten delil getirdikleri naslar ışığında, dâru'l-harb sayılan bir bölgede bazı hükümlerin değişeceği görüşünü savunmuştur. Zira müslüman fert, İslâm ülkesinde dinî görevlerini rahatlıkla yerine getirebilmekte iken, dâru'l-harb kabul edilen bir ülkede, bu vecibelerin yerine getirilmesi zorlaşmakta veya bazen mümkün olmamaktadır. Bu problemin en büyük sebebi ise böyle bir ülkede, fikhî hükümlerin yerine getirilmesini sağlayacak müesseselerden müslümanların mahrum oluşudur. Bu durumda, fikhî vecibeleri yerine getirmek, müslümanın bu konudaki kişisel gayret ve sorumluluğuna bağlı kalmaktadır. Bu da, toplumsal düzeyde düşünüldüğü taktirde, fikhî problemlerin büyük ölçüde çözümsüz kalmasına yol açmakta veya dâru'l-harbin şartlarına göre birtakım hükümler bulunmasını gerekli kılmaktadır.

Bu münakaşanın, faizli muameleler, müslüman ve gayr-i müslim arasındaki ortaklık veya vekâlet sözleşmesi, gayr-i müslimle olan evlilik, helal gıda gibi iktisadî ve ictimâî konularda, Avrupa, ABD, Kanada gibi klasik doktrindeki dâru'l-harbe tekâbül edip etmediği ihtilaflı ülkelere göç ederek belirli bir kitleyi oluşturan ve sayıları gün geçtikçe artan müslüman nüfusta bir zihin karışıklığına sebep olduğu açıktır. Bu durum, ilgili konuların değişen zaman, ahvâl ve şartlar muvâcehesinde etraflıca ele alınmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. İlgili konuların her biri ayrı bir inceleme gerektirdiğinden bu çalışmada sadece daru'l-harbdaki faiz muâmeleler geçmişten günümüze tartışılan yönleriyle teferruatlı şekilde ele alınacaktır. Klasik fıkıh literatüründe ele alınan yönleriyle başklandırılan bu çalışma-

13 Zuhaylî, *Âsârü'l-harb fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 170 Bununla birlikte meşhur hadis kitaplarında bulunmasa da bazı hadislerde "dâru'l-harb" tâbirinin geçtiği görülmektedir: "Dâru'l-harbde müslüman ve harbî arasında faiz yoktur." (Serahsî, *Mebûsât*, XIII, 56).

14 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Yavuz, Yunus Vehbi, *Çağdaş Fıkıh Problemleri*, Bursa 2008, s. 95; Özel, "Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2013, sy. 43, s. 51; Alvânî, Taha Câbir, "Azınlık Fıkıhına Giriş", Terc. H. Mehmet Günay, *Usûl*, 2004, sy. 1, s. 151, 152.

da öncelikle konuya ilişkin mezheplerin görüşleri ve karşıt görüşlere yönelik tenkitlerine değinilecek, akabinde modern İslâm hukukçularının geleneksel- modern bağlamdaki kanaatlerine yer verilecektir.

II. KLASİK VE MODERN FIKİH LİTERATÜRÜNDE DÂRU'L-HARBDE FAİZ MESELESİNİN ELE ALINIŞI

Dâru'l-harbdeki faiz uygulamaları konusu klasik fıkıh kaynaklarının kitâbu's-siyer, kitâbu'l-cihad, kitâbu's-sarf ve bâbu'r-ribâ kısımlarıyla devletler hukukunu ele alan siyer kitaplarında ele alınırken, konu modern dönemde özellikle gayr-i müslim ülkelerde yaşayan müslümanların sayısının artması, müslümanların bu ülkelerde din ve iktisat arasında çıkmaza düşmesi sebebiyle telif edilen fetva kitapları ve müstakil çalışmalarda yer edinmiştir. Gerek klasik gerekse modern dönem, hemen her mezhebin fıkıh literatüründe yer alan bu konu, klasik ve muâsır fakihler tarafından farklı metotlarla ele alınmıştır. Klasik dönemde, yapılan ülke taksimi temeline oturan bu konunun hükmü, modern dönemin şartlarında bu ayrımı gereksiz bulan pek çok muâsır fukahâ tarafından farklı gerekçelerle değerlendirilmiştir. Yine klasik dönemde gayr-i müslimlerle olan iktisâdî ilişkilerin azlığı, gayr-i müslim ülkelere göç eden müslümanların olmaması veya az sayıda olması sebebiyle muhtemel ki, bu konu pek çok fıkıh kitabında yüzeysel şekilde değerlendirilmiştir. Muâsır çalışmalarda ise hem klasik fukahânın yorum ve gerekçeleri değerlendirilmiş, hem de günümüzün değişen şartları çerçevesinde konuya ayrıntılı şekilde temas edilmiştir.

III. KLASİK FIKİH LİTERATÜRÜNDE DÂRU'L-HARBDE FAİZ

Dâru'l-harbdeki faiz uygulamaları meselesi, klasik fıkıh kaynaklarında din, uyruk ve ülke farklılığı bakımından çeşitli ihtimaller üzerinden işlenmiştir. Faiz sözleşmesinin dâru'l-İslâm'da, dâru'l-harbde veya taraflardan biri dâru'l-İslâm dışı dâru'l-harbde olmak üzere üç farklı mecliste gerçekleştirilebileceği ihtimali üzerinde durulurken; tarafların müslüman, harbî, zimmî, müste'men, dâru'l-harb veya dâru'l-İslâm vatandaşı oluşuna göre farklı ihtimaller üzerinde durulmuştur. Fakihlerin görüşleri bu ihtimallere göre değişiklik arz etmektedir. Bu çalışmada bunlar arasından sadece dâru'l-harbde gerçekleşen;

- 1) Dâru'l-harbdeki harbî ile oraya izinli yahut izinsiz giren müslüman,
- 2) Dâru'l-harbe dışarıdan gelen iki müslüman,
- 3) Dâru'l-harbde müslüman olan kişilerin kendi aralarında veya dâru'l-İslâmdan gelen müslümanlarla,
- 4) Her biri kendi ülkesinde bulunan harbî ile müslüman arasında gerçekleşen faiz muâmelesine değinilecektir.

A. DÂRU'L-HARBDE MÜSLÜMANLA HARBİ ARASINDAKİ FAİZLİ MUÂMELELER

Konuya yaklaşımları bakımından bu konuda mezheplerin iki grupta ele alınması mümkündür: Birincisi; faiz yasağının kapsamını dar tutanlar, diğeri; faiz yasağının kapsamını geniş tutanlar. Birinci gruba Hanefî ve Ca'ferî mezhepleri, ikinciye Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî, Zâhirî ve Zeydiyye mezhepleri girmektedir. Bazı mezhepler içerisinde her iki görüşe de meyyal fakihler bulunmakla birlikte, bu çalışmada mezhep içerisindeki hâkim görüşün esas alındığı bir tasnif yapılmıştır.

1. FAİZ YASAĞININ KAPSAMINI DAR TUTAN MEZHEPLER

a. Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebinde bu konu müslüman açısından harbînin malının hukukî durumu temelinde tartışılmış; buradan da müslümanın, fâsit akit kabul edilen faiz aracılığıyla harbînin malına sahip olması konusuna geçilmiştir.¹⁵

Ebû Yusuf (182/798) dışında, Ebû Hanife (150/767) ve İmam Muhammed (189/805) başta olmak üzere Hanefî müctehidlerinin çoğuna göre, dâru'l-harbde müslümanla harbî arasında faiz muâmelesi câizdir. Daha açık bir ifadeyle dâru'l-İslâm vatandaşı bir müslüman, dâru'l-harbe vizeyle girdiğinde rızasını almak kaydıyla, vizesiz girdiğinde ise rızasına bakılmaksızın harbinin malını faiz yoluyla alabilir. Böylece onlarla, klasik kaynaklarda zikredildiği üzere, bir dirhem karşılığında iki dirhem almak üzere faiz sözleşmesi yapılabilir. Aynı şekilde, Hanefî mezhebinde fâsid kabul edilen her türlü alışveriş ve ticarî muâmele, kan, domuz ve leş satımı, bahis ve kumar oynamak da câizdir. Bu konuda zimmi de müslüman gibi telakki edilmiştir, harbî ile sözü edilen bu muâmelelerin hepsini yapabilir.¹⁶

Ancak gerek faiz muâmelesi, gerekse fâsid ticarî muâmelelerde, söz konusu akdin fesâdına sebep olan fazlalığı müslümanın alması gerekir. Faizi harbî aldığı taktirde, böyle bir muâmele câiz olmaz. Kumar için de aynı durum söz konusudur.

15 Bayındır, Servet, "Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükmüne Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, sy. 14, s. 211.

16 Serahsî, Ebubekir Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (483/1090), *Şerhu Siyeri'l-kebir*, Beyrut 1997/1417, IV, 184-183; amlf. , *Mebûsât*, X, 138; V, 192; *Merginânî*, *Burhânüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebû Bekir* (593/1197), *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, Karaçi 1417, V, 202; İbn Sââtî, *Ebü'l-Abbâs Muzafferüddin Ahmed b. Ali b. Tağlîb el-Ba'lebekkî* (694/1295), *Mecmeu'l-Bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn*, Beyrut 1426/2005, s. 306; Aynî, *Ebü Muhammed Mahmud b. Ahmed* (855/1451), *Şerhu'l-aynî alâ kenzi'd-dekâik*: *Remzü'l-hakâik*, Karaçi 1424/2004, II, 62; amlf. , *el-Binâye fî şerhi'l-hidâye*, Dimaşk ts. , VI, 570; İbn Hümmâm, *Şerh Fethu'l- kadir*, VII, 38-39; Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim (956/1549), *Mülteka'l-ebhur*, Beyrut 1409/1979, I, 40; İbn Nüceym, *Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed el-Misri* (970/1563), *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (İbn Âbidîn'in *Minhatü'l-hâlik* adlı haşiyesi ile birlikte), Beyrut 1418/1997, VI, 226; Alemgîr, *Ebu'l-Muzaffer Muhyiddin Muhammed Bahâdîr* (1118/1706), *el-Fetevâ'l-hindîyye*; *Diyyabakır ts. , III, 121*; İbn Âbidîn, *Muhammed Emin b. Ömer* (1252/1936), *Haşiyetü İbn Âbidîn*, Dimaşk 2000/1421, XV, 280-279; amlf. , *Reddu'l-Muhtâr alâ dürrü'l-muhtâr*, Beyrut ts. , VII, 422-423.

Müslüman kazandığı taktirde câizdir, kazanamayacağına yönelik bir şüphe olsa dahi, böyle bir muâmele câiz olmaz.¹⁷

Hanefilerin bu konudaki delilleri şunlardır:

1) *Mekhûl'ün rivâyet ettiği hadis*: “Dâru'l-harbde müslüman ile harbî arasında faiz yoktur.”¹⁸

Hanefiler göre bu hadis her ne kadar garîb¹⁹ ve mürsel²⁰ ise de Mekhûl sika (güvenilir) bir râvidir. Böyle bir râvinin mürsel hadisi de hüccettir. Hadiste, dâru'l-harbde müslümanla harbînin faiz muâmelesi yapabileceği kastedilmiştir.²¹

2) *Hiz. Peygamber'in Rükâne ile mücadelesi*: Rivâyete göre Hz. Peygamber Mekke'de bir gün müşriklerden Rükâne ile karşılaşır. Rükâne, sürüsünün üçte biri karşılığında Hz. Peygambere mücadele teklifinde bulunur. Hz. Peygamber onun bu teklifini kabul eder ve kendisini defalarca yenerek sürüsünün tamamını alır. Bunun üzerine Rükâne: “Bugüne kadar benim sırtımı kimse yere getirememişti, beni yenen de sen değilsin...” der, bunun üzerine Hz. Peygamber ona koyunlarını iade eder.²²

Hanefilere göre eğer böyle bir muâmele câiz olmasaydı, Hz. Peygamber yapmazdı.²³

Hanefilerin bu rivâyeti delil olarak zikretmesi, “Böyle bir muâmele câiz olsaydı Hz. Peygamber ona koyunları iade etmezdi” şeklinde tenkit edilmiştir. Hanefiler ise buna “Câiz olmasaydı (mücadelemeye) teşebbüs etmezdi” şeklinde cevap verirler. Ayrıca Hz. Peygamber kalplerini İslâm'a ısındırmak için müşriklere birçok kez bu şekilde davranmıştı.²⁴

3) *Bizans'ın Pers'i yeneceği konusunda Hz. Ebûbekir'in bahse girmesi*: Hicretten önce Mekke'de Rumlar'ın Persler'i yeneceğini bildiren Rum Suresi'nin ilgili ayetleri²⁵ nâzil olduğunda müşrikler bu haberin doğruluğu konusunda Hz. Ebûbekir'e bahse girmeyi teklif ederler, o da kabul eder. Durum kendisine bildirilince Hz. Peygamber, Hz. Ebûbekir'e bahse konan para miktarını artırıp süreyi de uzatması-

17 İbn Hümâm bu konuda şöyle der: “Dâru'l-harbde faizin câiz oluşuna dâir hüküm genel bir ifadedir, faizin hem müslüman hem de gayr-i müslim tarafından alınıp verilmesini içerir. Hanefi imamlar bu hükümle, fazlalığı müslümanın almasını kastetmişlerdir. Kumar için de durum aynıdır. Verilen cevap her ne kadar “faizin câiz olduğu” şeklinde genel bir ifadeye de illet ve hüküm ilişkisi gereği fazlayı ancak müslüman alırsa bunun câiz olacağı anlaşılır.” (İbn Hümâm, Şerh Fethu'l- kadir, VII, 39).

18 “لا ربا بين المسلمين و بين أهل دار الحرب في دار الحرب” (Zeylâi, Cemâlüddin Ebî Muhammed Abdullah b. Yusuf (762/1360), *Nasbu'r-râye li-ehadisi'l-hidâye*, Cidde ts., IV, 44).

19 Sened veya metin yönünden tek kalmış yahut benzeri başka râviler tarafından rivâyet edilmemiş hadis. (Polat, Selahattin, “Garîb”, *DİA*, XIII, 375).

20 Senedinde, sahâbenin adı anılmaksızın rivâyet edilen ve bu yüzden de muttasıl olmayan hadislerle verilen ad. (Akay, Hasan, “Mürsel”, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, 3. bs., İstanbul 2005, s. 339).

21 Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 56.

22 Ebû Dâvud, Libâs, 24.

23 Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 57; *amlf.*, Şerhu Siyeri'l-kebîr, IV, 184.

24 Ayrıntı için bk. Serahsî, Şerhu Siyeri'l-kebîr, IV, 184.

25 “Elif lām mim. Rumlar yenildi. (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde onlar, bu yenilgilerinin ardından mutlaka galip olacaklar.” (Rûm, 30/1-4).

nı ister. Hz. Ebûbekir de bunu yapar. Yıllar sonra Rumlar (Bizans) Farsları mağlub edince, Hz. Ebûbekir bahis konusu malı alır, getirir ve Hz. Peygamber'in emriyle bu malı tasadduk eder. Hanefilere göre böyle bir muâmele câiz olmamasına rağmen Hz. Peygamber cevaz vermiştir. Çünkü o zaman, Hz. Ebûbekir müslüman, karşı taraf müşrik ve Mekke de dâru's-şirk idi.²⁶

Hanefilerin delil olarak sundukları bu rivâyet, "Böyle bir muâmele helal olsaydı Hz. Peygamber tasaddukta bulunmasını emretmezdi" şeklinde tenkit edilirken, Hanefiler bunu, "Eğer haram olsaydı izin vermezdi ve eğer bu yolla mâlik olmasaydı tasadduk emretmezdi" diyerek cevaplamışlardır.²⁷

4) Hz. Peygamber'in amcası Abbas'ın müslüman olduğu halde Mekke'de faizcilik yaptığıyla ilgili rivâyet: Hanefiler'e göre, faiz yasağının ilk kez uygulandığı Hayber savaşından²⁸ önce müslüman olan Hz. Abbas²⁹, faizin yasaklandığı ayetin nüzûlünden önce de sonra da Mekke'de faizcilik yapıyordu. Mekke o sıra dâru'l-harbdı. Hz. Peygamber'in ise bu durumdan haberi vardı ve Mekke'nin fethine kadar onun bu uygulamasına ses çıkarılmamıştır. Mekke'nin fethinden sonra ise Hz. Peygamber Veda hutbesi'nde "Câhiliyye faizi kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk faiz de Abdülmüttalib'in oğlu (amcam) Abbas'ın faizidir..."³⁰ buyurarak Mekke'deki faiz uygulamasını kaldırmıştır. Hz. Abbas'ın faiz uygulamasının kaldırılması, onun o vakte kadar dâru'l-harb sayılan Mekke'de faiz uygulaması yaptığını gösterir.³¹

26 Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 57; *amlf.*, Şerhu Siyeri'l-kebir, IV, 184; İbn Hümâm, *Şerh Fethu'l-kadir*, VII, 39.

27 Süfyan es-Sevrî (161/778)'nin yaptığı tenkit ve verilen cevap için bk. Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-kebir*, IV, 184; Özel, *Dâru'lislâm Dâru'lharb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 179 (dp. 370).

28 Rivâyete göre Hayber savaşı sırasında, içerisinde altın ve elmas bulunan bir gerdanlığın alım satımıyla ilgili olarak Hz. Peygamber, önce altının gerdanlıktan ayrılması emretmiş ve daha sonra "altın altın ile eşit ağırlıkta değiştirilir." buyurmuştur. Başka bir rivâyete göre ise, Hayber savaşı sırasında altın, gümüş ve mücevherden oluşan bir gerdanlığın satımıyla ilgili bilgi isteyen bir sahâbiye Fudâle şöyle der: "Altını ayrı bir kefeye koy ve tart, daha sonra diğerini bir kefeye koy tart; altını ancak dengi karşılığında al. Ben Hz. Peygamber'den "Allah ve ahiret gününe inanan onu sadece dengi karşılığında alsın" buyurduğunu duydum." Bu rivâyetler faizin Hayber savaşı sırasında haram kılınmış olduğunun delili olarak ileri sürülür. (Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Ezdi, *Müşkilü'l-âsâr*, Beyrut 1333/1915, IV, 243-244, *Aktaran*: Bayındır, "Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükmüne Etkisi", s. 227).

29 Hz. Abbas'ın ne zaman müslüman olduğu hususunda biri Bedir savaşı (2/624) diğeri Hayber'in fethi (7/629) olmak üzere iki görüş vardır: Birinci görüşe göre Bedir'de esir alındığında Hz. Abbas'ın "Ben müslümanım. Kureyş beni buraya zorla getirdi." şeklinde mazeret bildirmesi, Hz. Peygamber'in ise "Görüntün aksini gösteriyor, fidye ver kurtul" buyurması, onun aslında o tarihte müslüman olduğunu fakat bu durumu Mekke müşriklerinden sakladığını gösterir. Diğer görüş de Haccâc b. Allat kıssasına dayanmaktadır. Hayber'in fethinde müslüman olan Haccâc, durumunun müşrikler tarafından öğrenileceği ve mallarına el konulacağı endişesiyle Mekke'ye gitmek için Hz. Peygamber'den izin ister. Müslüman olduğu anlaşılmaması diye yalan söyleme konusunda da ruhsat alır. Mekke'ye vardığında, soranlara müslümanların Hayber'de mağlup olduklarını, ganimet tükenmeden gidip satın alabilmek için Mekke'ye para bulmaya geldiğini söyler. Müşrikler buna çok sevinirken Hz. Abbas çok üzülür. Bunun üzerine Haccâc, Abbas'la gizlice buluşarak verdiği haberin yalan olduğunu, aksine müslümanların Hayber'i fethettiğini fakat müşrikleri şüphelendirmemek için bunu yaptığını söyler ve bu sırrı üç gün sonra açıklamasını ister. Hz. Abbas da üç gün sonra güzel elbiselerini giyerek Mescid-i Haram'a gider ve sevinçli bir şekilde bu gerçeği haber verir. İşte Hz. Abbas'ın bu hareketi, onun bu tarihte müslümanlığı kabul etmiş olduğunun kanıtı olarak ileri sürülür. (İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî (230/845), *et-Tabakatü'l-kübrâ*, Beyrut 1377/1957, IV, 14).

30 İbn Hişâm, *Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî el-Meâfirî el-Basrî el-Misrî* (218/833), *es-Siretü'n-nebeviyye*, Mısır 1355/1936, IV, 251.

31 Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 57; *amlf.*, Şerhu Siyeri'l-kebir, IV, 235-234 *Servet Bayındır ve İsmail Özsoy'un zikrettikleri ve araştırmamız sırasında da tetkik edildiği üzere, Hanefiler'in delil olarak zikrettikleri Mebsût'un mevcut basılı nüshalarında bulunan Hz. Abbas'a ilgili rivâyette önemli bir hata bulunmaktadır. Bu nüshalarda konuya ilişkin olarak şu ibare geçmektedir: "وكان يخفي فعله عن رسول الله . . . فما لم ينه عنه دل أن ذلك حائز"*

Diğer yandan, eğer dâru'l-harbde müslümanlar ile müşrikler arasında faiz câiz olmasaydı “Eğer tevbe ederseniz, sermayeleriniz sizindir.”³² ayeti gereğince, Hz. Abbas'ın Mekke'deki faiz uygulamasının müslüman olduğu gün kaldırılıp faizlerin de sahiplerine iade edilmesi gerekirdi.³³

İşte söz konusu bu durumlar Hanefiler'e göre dâru'l-harbde müslüman ile harbî arasındaki faiz muâmelesinin câiz olduğunu gösterir.

Hanefilerin bu deliliyle ilgili olarak Şâfiîler şu tenkidi yapmaktadırlar: “Müslümana dâru'l-harbde de başka yerde de faiz haramdır. Kur'an'da faizin yasaklandığı ayetler câhiliyye dönemi faiz uygulamalarıdır. Hz. Peygamber'in ilk kaldırdığı faiz ise amcası Abbas'ın faiz alacaklarıdır. Bir müslüman, Allah'ın kanlarını ve canlarını haram kıldığı bir toplumun malını faiz yoluyla yemeyi helal göremez. Hz. Peygamber döneminde müslümanlarla kâfirler ticaret yapıyorlardı, fakat kimse faizi câiz görmüyordu.”³⁴

Diğer yandan Şâfiîler, Hz. Abbas'ın Mekke'deyken faizcilik yaptığına dâir bu rivâyetin Hz. Abbas'ın müslüman olmadan önceki haline dair olduğunu, zira; hadiste müslüman olduktan sonrasına dair açık bir işaret bulunmadığını ileri sürerler. Kaldı ki, bu hadiste geçtiği üzere onun faizciliğe devam ettiği doğru olsa dahi, bu rivâyet, onun faiz muâmelesinin haram olduğunu bilmediğini gösterir.³⁵

5) *Hz. Peygamber'in Benî Nadir Yahudilerine olan uygulaması*: Benî Nâdir Yahudileriyle yapılan savaştan sonra, mallarını da alarak Medine'yi terk etmelerine müsaade verilmişti. Yahudiler, Medineliler'le henüz vadesi gelmemiş alacaklarının olduğunu söyleyince, Hz. Peygamber “İndirim yapın, hemen alın.”³⁶ buyurdu. Hanefilere göre aslında böyle bir uygulama câiz değildir. Hz. Ömer (23/644), Zeyd b. Sâbit (45/665) ve İbn Ömer (73/693) de böyle bir uygulamayı mekrûh görmüşlerdir. Hz. Peygamber'in Benî Nâdir Yahudileri için böyle bir uygulamaya izin vermesi, onların dâru'l-harb vatandaşı olmalarından dolayıdır. Bundan da anlaşılan, müslümanlar arasında câiz olmayan bu tür muâmele, müslüman ile harbî arasında câiz olmaktadır.³⁷

32 Bu durumu İsmail Özsoy şu şekilde yorumlamıştır: “Serahsî, Hz. Abbas'la ilgili rivâyetin dâru'l-harbde faizin câiz olduğuna delâlet ettiğini ifade etmekle birlikte, aynı zamanda Hz. Abbas'ın bu işi Hz. Peygamber'den gizlediğini de söylüyor. Eğer bu doğruysa ve Hz. Peygamber'e Allah tarafından bildirilmediyse bu durum Ebû Hanife ve Muhammed'in ictihadlarını teyid değil, cerheder. (Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, İzmir 1993, s. 248-249) Ancak Bayındır, konuyla ilgi yaptığı incelemede, bazı nüshalarda وما لا yerine كان وکان lafzının geçiş bu durumda ibarenin وما لا şeklinde olduğunu ve bu son şeklin doğru olduğunu zikreder. (Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi”, s. 214).

Bakara, 2/279.

33 Fattâni, İsmail Lütü, İhtilâfu'd-dâreyn fi ahkâmî'l-münâkehât ve'l-muâmelât, yy. ts. s. 377.

34 Evzâi'nin bu yorumu için bk. Şâfiî, Muhammed b. İdris (204/820), *el-Ümm, Beyrut ts. VII*, 358-359; Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi”, s. 221).

35 Fattâni, İhtilâfu'd-dâreyn fi ahkâmî'l-münâkehât ve'l-muâmelât, s. 378.

36 ضعوا و تعجلوا

37 Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-kebir*, IV, 185.

6) *Dâru'l-harbde harbînin malının mubah olması*: Hanefilere göre dâru'l-harbde harbînin malı müslüman için mubahtır. Bir müslüman dâru'l-harbe emanla girdiğinde, onların can ve mallarına zarar vermeyeceğine söz vermiştir. Bu nedenle onlara hıyanette bulunması haramdır. Ancak, herhangi bir yolla harbînin rızasını alarak malını alabilir. Bu durumda hıyanetten sakınmış olur. Dolayısıyla, faiz, kumar veya müslümanlar arasında câiz olmayan bazı ticârî muâmeleler yoluyla, harbînin malını almasında hiçbir sakınca yoktur.³⁸ Bu görüş şu şekilde de izah edilebilir: Hanefiler'e göre bir muâmelenin faizli kabul edilebilmesi için, muâmeleyi yapan tarafların her ikisinin de malının hukuken korunmuş olması gerekir. Daru'l-harbde harbînin malı bu sığata hâiz olmadığı için, dâru'l-İslâm'da iken faizli kabul edilen böyle bir muâmele dâru'l-harbde faizli bir muâmele olarak değerdendirilemez. Dolayısıyla faiz unsuru bulunmayan bu işlem neticesinde harbiden faiz alınmasında herhangi bir sakınca yoktur.

b. Ca'ferî Mezhebi

Ca'ferî mezhebine göre müslüman ile harbî arasındaki faizli muâmele câizdir. Onlar, Hanefî mezhebinden farklı olarak, dâru'l-harb ile dâru'l-İslâm arasında ayırım yapmamaktadırlar. Buna göre, müslümanın gerek dâru'l-harb ve gerekse dâru'l-İslâm'da harbînin malını herhangi bir şekilde alması câizdir.

Ca'ferîler bu konuda kendi rivâyetleri olan şu hadise istinâd etmektedirler: "Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bizimle dâru'l-harb vatandaşı arasında faiz yoktur. Onlardan bir dirheme bin dirhem alırız, onlardan alırız ama onlara vermeyiz."³⁹

Onlara göre harbînin elindeki mal aslında müslümanlarındır. Müslümanlar harbîlere göre zayıf durumda olduklarından, bu mal geçici olarak onların elinde bulunmaktadır.⁴⁰

Ca'ferîlerin bu görüşleri çeşitli açılardan tenkit edilmiştir. Şöyle ki; ayet ve hadisler genel olarak faizin haramlığını bildirmektedir. Sıhhati bilinmeyen bir hadis-le nassların tahsis edilmesi ise câiz değildir.

Diğerdan yandan, müslümanlar harbîlerin malını alırken de İslâm'ın prensiplerine bağılı kalmalıdır. Buna göre bir müslüman faiz gibi fâsid bir akitle değild, ancak ganimet edinme gibi bir vesileyle harbînin malına el koyabilir.⁴¹

38 Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-kebir*, IV, 183; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 192; İbn Hümâm, *Şerh Fethu'l-kadir*, VII, 39; İbn Âbidîn, *Reddu'l-Muhtâr alâ dürrî'l-muhtâr*, VII, 323; Özel, *Dârulislâm Dârulharb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 179.

39 "ليس بيننا وبين اهل حربنا ربا فإنا نأخذ منهم الف درهم بدرهم ونأخذ منهم ولا نعطيهم"

40 Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen (460/1067), *el-İstisâr fî mâ uhtulife mine'l-ahbâr*, Tahran 1970, III, 70-71; Hillî, Hasen b. Yusuf (726/1325), *Tebsiratu'l-müteallimîn fî ahkâmî'd-dîn*, thk. Ahmed el-Hüseynî, Hâdî el-Yûsûfî, Beyrut 1984, s. 127.

41 Fattânî, *İhtilâfu'd-dâreyn fî ahkâmî'l-münâkehât ve'l-muâmelât*, s. 382.

2. FAİZ YASAĞININ KAPSAMINI GENİŞ TUTAN MEZHEPLER

a. Şâfiî Mezhebi

Şâfiî mezhebine mensup fakihlere göre faiz dâru'l-İslâm'da olduğu gibi dâru'l-harbde de haramdır. Faiz muâmelesinin iki müslüman veya müslümanla harbî arasında gerçekleşmesi önemli olmadığı gibi, müslümanın dâru'l-harbe emanla ya da emansız girmesi de durumu değiştirmez.⁴² Şâfiîlerin konuyla ilgili delilleri ise şunlardır:⁴³

1) Faizin haramlığına dâir ayet ve hadislerde dâru'l-harb - dâru'l-İslâm ayrımı yapılmamaktadır. Bu nedenle bu konuda nassların⁴⁴ umûmî ifadeleri esas alınmalıdır.

Bu iddiâyı cevaplayan Hanefîlere göre faizin haramlığı hakkındaki nasslar her ne kadar mutlak ise de dâru'l-harbde müslümanla harbî arasındaki faize cevaz vermek nassların mutlaklığıyla çelişmez. Zira harbînin malı müslümana mübahdır. Ancak Mekhûl hadisinin sübûtu durumunda bir çelişkiden söz edilebilir. Zira “faiz yemeyin” vb. mutlak hükümlerin haber-i vâhidle sınırlandırılması, Kur'an'ın hükmüne ilave bulunma anlamına gelir. Haber-i vâhide dayanarak böyle bir ilavede bulunmak ise câiz değildir. Ancak çelişki şu şekilde giderilebilir: Ayetlerde yenilmesi yasaklanan, masum, dokunulmaz olan maldır. Harbînin malı ise onlara ihanette bulunmamak şartıyla helaldir. Bu nedenle Mekhûl hadisi olmasaydı dahi, dâru'l-harbde faiz uygulaması câiz olurdu.⁴⁵

2) Bir müslüman dâru'l-harbe emanla girdiğinde, onların can ve mallarına zarar vermesi haramdır. Çünkü bu tür bir davranış hıyanet sayılır. Ancak, harbînin rızasını almak suretiyle onun malına sahip olabilir. Harbî ile yapacağı faiz akdi, fâsid bir akit. Fâsid akitle elde edilen bir şey de helal olamaz.⁴⁶

Hanefîler bu iddiaya şöyle cevap verirler: Faiz ve diğer fâsid muâmelelerde oluşan akit, mala sahip olunmasına vesile değildir. Müslüman bu fâsid akitle o mala sahip olmuş değildir. Ne var ki; bu akitlerle mal harbînin mülkiyetinden çıkar. Böylece mübah hale gelen bu malı müslüman istilâ ve ahz yoluyla kendi mülkiyetine geçirir. Burada akit mala sahip olunmasına vesile değil; bilakis malın harbînin mülkiyetinden çıkmasına bir vesiledir.⁴⁷

3) Müslümanın durumunun dâru'l-İslâm'a gelen müste'minin durumuna kıyas edilmesi, bu tür bir uygulamanın câiz olmadığını gösterir. Zira o dâru'l-İslâm'a gel-

42 Rûyânî, Ebu'l-Mehâsin Abdulvâhid b. İsmail (502/1108), *Bahru'l-mezheb fi fûrûi mezhebi'l-imâmî-Şâfiî*, thk. Ahmed İzzu-İnâye ed-Dimaşki, Beyrut 1423/2002, VI, 74; Nevevî, *Ebü Zekeriyâ Muhayiddin b. Şeref* (676/1277), *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*, yy ts., IX, 391.

43 Mâverdi, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (450/1058), *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Adil Ahmed Abdülmevcut, Beyrut 1414/1994, V, 75; Serahsî, *Mebûsât*, X, 22; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, V, 192; Nevevî, *Mecmu' IX*, 392; İbn Hümâm, *Şerh Fethu'l-kadîr*, VII, 38-39.

44 Konuyla ilgili bazı ayet ve hadisler için bk. Bakara, 2/275; Bakara, 2/278; Ebû Dâvud, “Büyü” 12.

45 İbn Hümâm'a ait bu yorum için bk. İbn Hümâm, *Şerh Fethu'l-kadîr*, VII, 39; Özel, *Dârulislâm Dârulharb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 182.

46 Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr* V, 75.

47 Serahsî, *Mebûsât*, X, 95; XIV, 57.

diğinde bir dirheme karşılık iki dirhem vermesi yani faiz muâmelesi yapması câiz değildir. Aynı şekilde bir müslüman da dâru'l-harbde girdiğinde bunu yapamaz.⁴⁸

Hanefiler bu tür kıyasın doğru olmadığı kanaatindedir. Çünkü harbî dâru'l-İslâm'a emanla girdiğinde malı masum olur. Bu nedenle onun malı ancak meşrû bir akitle alınabilir. Ancak harbînin malı masum değildir. Ona ihanet etmemek şartıyla herhangi bir şekilde malı alınabilir.⁴⁹ Yapılan bu tenkite cevap olarak Hanefiler, buradaki kıyasın harbînin müstem olup olmaması açısından değil, mekan-haramlık ilişkisi bakımından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Buna göre harbî ile yapılan faiz muâmelesi, Kur'an ve sünnetteki nassların da gösterdiği üzere nasıl dâru'l-İslâm'da haram ise dâru'l-harbde de haramdır.⁵⁰

4) Hendek savaşıyla ilgili nakledilen rivâyet de bu hükmü teyit eder. Rivâyete göre Hendek savaşı sırasında müşriklerden birisi öldürüldü. Müşrikler cesedin verilmesi karşılığında para teklif ederler. Ancak Hz. Peygamber bunu hoş karşılamaz ve "Parası da cesedi de pistir, verin gitsin." buyurur.⁵¹ Ebû Yusuf bu uygulamaya dayanarak, harbîye bir şey satılması câiz olsaydı Hz. Peygamber'in nehyetmeyeceğini söyler.⁵²

Ancak Hanefiler'e göre Hz. Peygamber bu satışı haram olduğu için nehyetmemişti. Müslümanların onlarla mal için değil, dinin yücelmesi ve Allah rızası için savaştıklarını bilmeleri veya müşrikler tarafından kin ve düşmanlığa yol açar endişesiyle nehyetmişti.⁵³

5) Faizin haramlığı müslümanlar için geçerli olduğu gibi kâfirler için de geçerlidir. Nitekim Kur'an'da geçen "yasaklandıkları halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri ..." ⁵⁴ ayeti bunu göstermektedir.⁵⁵

6) Hanefilerin bu konuda delil olarak gösterdikleri Mekhûl hadisi sahih olsa bile mürseldir. Mürsel hadis ise Şâfiilere göre hüküm için delil olamaz.⁵⁶

Dâru'l-İslâm'daki faiz uygulaması konusunda Hanefiler ile Şâfiiler arasındaki görüş ayrılığının sebebi olarak, "farklı unsurları esas almaları" zikredilmiştir. Nitekim Hanefiler mekânı, Şâfiiler ise âkideyi dikkate almıştır. Bazıları ise görüş ayrılığının nedenini, gayr-i müslimlerin dinin furu'u ile muhatap görülüp görülmemesi konusundaki yaklaşım farklılığına dayandırır. Hanefiler gayr-i müslim-

48 Rûyânî, *Bahru'l-mezheb fî fûrûi mezhebi'l-imâmî*-Şâfiî, VI, 74,75; Nevevî, *Mecmu' IX*, 392.

49 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 132.

50 Ahmedî, Abdülaziz b. Mebrûk, *İhtilâfu'd-dâreyn ve âsâruhu fî ahkâmîş-şeriatî'l-İslâmiyye*, Medîne 1423/2004, II, 234.

51 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/923), *Târîhu't-Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, 2. bs., Kâhire 1968, II, 574.

52 Serahsî, *Mebûsât*, X, 22; XIV, 56; *amlf.*, *Şerhu Siyeri'l-kebir*, IV, 185.

53 Serahsî, *Mebûsât*, X, 22.

54 Nisa, 4/161.

55 Karâfî, Ebû Abbas Ahmed b. İdris (684/1285), *el-Fürûk*, (nşr. Halil el-Mansûr), Beyrut 1418/1998, III, 363; ayr. bk. Zuhaylî, *Âsârul-harb fî'l-fıkhi'l-İslâmî*, s. 182.

56 Rûyânî, VI, 74 Nitekim İmam Şâfiî de bu hadisin sâbit olmadığını, dolayısıyla hüccet olarak kabul edilemeyeceğini söyler. Şâfiî, *Ümm*, VII, 358.

leri İslâm'ın yalnızca usûlü (inanç esasları) Şâfiîler ise hem usûlü hem de furu'u ile muhatap gördüklerinden, onlara göre faiz gayr-i müslim için de haramdır. Bu uygulamanın dâru'l-İslâm'da veya dâru'l-harbde yapılması hükmü etkilemez.⁵⁷ Bu konuda Şâfiîler ile aynı görüşte olan Ebû Yusuf, Ebû Hanife'nin faizi dâru'l-harbde câiz görmesinin sebebini şu şekilde açıklar: “Hanefî âlimlerimizden bir kısmı Mekhûl'dan, o da Hz. Peygamber'den şöyle bir rivâyette bulunmuştur: “Dâru'l-harb halkı arasında faiz yoktur.” Sanıyorum hadis “... ve dâru'l-İslâm halkı arasında...” şeklinde olacaktır.⁵⁸

b. Hanbelî Mezhebi

Dâru'l-harbdeki faiz uygulamaları konusunda Hanbelî hukukçuları arasındaki hâkim görüş faizin dâru'l-İslâm'da olduğu gibi dâru'l-harbde de haramlığı olmakla birlikte⁵⁹ buna bazı şartlarla cevâz verenler de bulunmaktadır.

Bu konuda mutlak haramlığı savunan Hanbelî hukukçulara göre, faiz muâmelesi dâru'l-harbde iki müslüman arasında haram olduğu gibi, müslümanla harbî arasında da haramdır.⁶⁰ Aynı zamanda kaynaklarda “aralarında eman bulunmasa dahi”⁶¹ şeklinde kayıt da yer almaktadır.

Mutlak olarak haramlığı savunan Hanbelî hukukçuların bu konudaki görüşleri şu delillere dayanır:⁶²

1) Kur'an'da faizle ilgili zikredilen “...Allah faizi haram kıldı...”, “Riba (faiz) yiyen kimseler, şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa ancak öyle kalkarlar...”⁶³, “Allah'tan korkun ve artık faizin peşini bırakın, eğer gerçekten müminseniz.”⁶⁴ şeklindeki ayetler bir kayıt olmadan genel olarak faizin haramlığını bildirmektedir.

2) Hz. Peygamber'den nakledilen “Kim artırır veya arttırmayı isterse, muhakkak faizcilik yapmıştır.”⁶⁵ hadisi gibi pek çok hadis, faizin her çeşidini yasaklar.

3) Hanbelî hukukçular Mekhûl hadisiyle ilgili olarak, bu rivâyetin mürsel olduğu ve sıhhatinin bilinmediğini, aynı zamanda; haram oluşu Kur'an, sünnet ve icmâ ile sâbit olan faizin haramlığının, hiçbir sahih, müsbet ve mevsûk kitapta geçmeyen meçhul bir hadisle terk edilmesinin câiz olamayacağını söyler. Aynı zamanda bu hadisin “Müslümanla harbî arasında dâru'l-harbde faiz muâmelesi

57 Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer (538), *Ruûsu'l-mesâil*, 2. bs., Beyrut 1428/2007, s. 168.

58 Aynî, *Binâye fî şerhi'l-hidâye*, VI, 571; ayr. bk. Zeylâi, *Nasbu'r-râye li-ehadisi'l-hidâye*, IV, 44.

59 Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükmüne Etkisi”, s. 217.

60 Muvaffakuddîn İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (620/1223), *el- Mukni (eş-Şerhu'l-kebîr ve el-İnsâf beraberinde)*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, yy. 1415/1995, XII, 134-135

61 Behûti, Mansur b. Yunus (1051/1641), *Keşşâfu'l-kunâ*; thk. Muhammed Emin ed-Dînâvî, Beyrut 1417/1997, II, 564.

62 Ebu'l-ferec İbn Kudâme, Ebu'l-ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed (682/1283) , *eş-Şerhu'l-kebîr (el-Mukni' ve el-İnsâf beraberinde)*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, yy. 1415/1995, XII, 136-137; İbn Müflih, *Ebû İshak Burhâneddin İbrahim b. Muhammed. b. Abdullah b. Muhammed (844/1479), el-Mübbdi' şerhu'l-Mukni'*, Beyrut 1418/1997, IV, 153.

63 Bakara, 2/275.

64 Bakara, 2/278.

65 Ebû Dâvud, “Büyû””, 12.

yapılamaz.” şeklinde anlaşılması da muhtemeldir. Nitekim “...Artık hacda kadına yaklaşmak, günah yapmak, kavga yapmak yoktur.”⁶⁶ ayetinde geçen “yoktur” lafzı da böyle bir mânâyı destekler.

Zikredilen bu görüşlerin aksine bazı Hanbelî kaynaklarında ise müslümanla harbî arasındaki faiz muâmelesinin ya kayıtsız şekilde⁶⁷ ya da aralarında eman bulunmadığı taktirde câiz olduğu geçmektedir.⁶⁸

Dâru’l-harbde faizin helal olduğu görüşünde olan Hanbelîlerin delilleri ise şöyle sıralanabilir:⁶⁹

1) Mekhûl’ün rivâyet ettiği hadis merfû olup bu tür bir akdin câiz olduğunu gösterir.

2) Harbînin malı müslümana helaldir.

3) Cevazı müslümanla harbî arasında eman olmama şartına bağlayan Hanbelîlere göre düşman yurduna emanla giren kişi, onların mallarına ihanet edemeyeceği için faiz akdini yapamaz.⁷⁰ Bu görüşten yola çıkarak dâru’l-harbe emansız giren kişinin faiz muâmelesi yapabileceği sonucu çıkarılmıştır. Zira arada eman olmadığı taktirde harbînin malı mübahtır.⁷¹

Ancak bu düşünce, müslümanın her yerde İslâm’ın hükümlerine bağlı olduğu, dolayısıyla her ne kadar harbînin malı mübah olsa da müslümanın o malı ancak meşrû bir yolla alabileceği şeklinde eleştirilmiştir.⁷²

c. Mâlikî Mezhebi

Dâru’l-harbde müslümanla harbî arasındaki faiz muâmelesi konusunda Mâlikî mezhebinde, -Hanbelî mezhebinde olduğu gibi- haramlığı kabul edenler çoğunlukta olmakla birlikte cevazı savunan fakihler de bulunmaktadır.

Bazı Mâlikî kaynaklarında İmâm Mâlik (179/796) ’ten bu konuda herhangi bir görüş zikredilmediği nakledilirken⁷³ gerek Mâlikî mezhebi, gerekse diğer mezheplerin bazı klasik kaynaklarında İmâm Mâlik’in faizi mutlak olarak haram kabul ettiği belirtilir. İmâm Mâlik’e göre faiz dâru’l-harbde de olsa dâru’l-İslâm’da da olsa aralarında eman bulunsun da bulunmasa da her hâlükârda haramdır.⁷⁴

66 فمن فرض فيه الحج فلا رقت ولا فسوق ولا جدال في الحج (Bakara, 2/197)

67 İbn Müflih, *el-Mübdî’ şerhu’l-Muknî*, IV, 153.

68 Bu görüşün hangi Hanbelî kaynaklarında yer aldığı ve kimler tarafından benimsendiğini tetkik için bk. İbn Müflih, *el-Mübdî’ şerhu’l-Muknî*, IV, 153; *el-Merdâvî, Ebu’l-Hasen Ali b. Süleyman b. Ahmed (885/1480), el-İnsâf fi marîfetî-r-racih mine’l-hilâf alâ mezhebi’l-İmami’l-mübeccel Ahmed b. Hanbel (el-Muknî’ ve eş-Şerhu’l-kebîr ile birn likte)*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, yy., 1415/1995, XII, 135; Behûti, *Keşşâfu’l-kınâ*, II, 564; Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi”, s. 218.

69 İbn Müflih, *el-Mübdî’ şerhu’l-Muknî*, IV, 153.

70 Merdâvî, *el-İnsâf*, XII, 135.

71 Fattânî, *İhtilâfu’d-dâreyn fi ahkâmî’l-münâkehat ve’l-muâmelât* s. 381.

72 Fattânî, *İhtilâfu’d-dâreyn fi ahkâmî’l-münâkehat ve’l-muâmelât* s. 381.

73 Sahnûn, İbn Said et-Tenûhî (240/854), *el-Müdevvenetü’l-kübrâ, Kahire* 1323, IX, 271.

74 Nevevî, *Mecmu’*, IX, 391; İbn Kudâme *el-Makdisî, eş-Şerhu’l-kebîr*, XII, 135; Karâfî, *Fürûk*, III, 363; Aynî, *Şerhu’l-*

Mâlikî hukukçuların çoğunluğu da böyle bir uygulamayı hoş görmemekte,⁷⁵ bazı Mâlikîler ise bir müslümanın dâru'l-harbde bu tür bir muâmele girişiminde bulunmayacağını düşünmektedir.⁷⁶

Bu düşünceyi savunan Mâlikî fakihlerinin ileri sürdükleri deliller ise şunlardır:⁷⁷

- 1) Faiz hakkındaki ayetlerin hükmü genel olup bu uygulamanın her yerde haram olduğunu göstermektedir.
- 2) Gayr-i müslimler de müslümanlar gibi dinin fûru'u ile muhâtapdırlar.
- 3) Dâru'l-İslâm'da sahih olmayan her türlü akit dâru'l-harbde de sahih değildir. Zina, içki gibi, dâru'l-İslâm'da müslümana yasak olan her şey dâru'l-harbde de yasaktır.
- 4) İslâm'da harbînin malına ancak savaş halinde el konulabilir. Müslüman ise dâru'l-harbe emanla gidiğinde onlara ihanette bulunmayacağına söz vermiş sayılır.

Mâlikî mezhebindeki hâkim görüş bu olmakla birlikte, bazı Mâlikîlere göre, dâru'l-harbde müslümanla harbînin faiz muâmelesi yapmasında bir sakınca yoktur. Delil olarak Hanefîlerin de zikrettikleri Hz. Abbas'ın Mekke'de faizcilik yaptığına dâir rivâyet ileri sürülmüştür.⁷⁸

d. Zahirîye ve Zeydiyye Mezhepleri

Zâhirîler, Şâfiî mezhebince kabul edildiği gibi faizin her çeşidinin câiz olmadığı kanaatinde. Muâmelenin müslümanla zimmî arasında, müslümanla harbî arasında, iki zimmî veya iki müslüman arasında olması durumu değiştirmez. Zâhirîler görüşlerine mesnet olarak "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet"⁷⁹ ayetini zikretmektedirler.

Zâhirîlerin bu görüşlerinin arka planında, onların da Şâfiîler gibi gayr-i müslimlerin İslâm'ın inanç ve ibadet dışında kalan fûru'ya dâir hükümlerinden sorumlu olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Nitekim *Muhallâ*' da "Bize haram olan her şey onlara da haramdır... Onları namaz, zekat, oruç, hac konusunda zorlayamayız, fakat; aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmetmekle sorumluyuz." ifadesi bunu göstermektedir.⁸⁰

Zeydiyye mezhebi de bu konuda Zâhirîler ile aynı fikri paylaşır. Onlara göre; faizli muâmeleyi müslümanlar, zimmîler ya da harbîler kendi aralarında da yapsalar, birbirleriyle de yapsalar, helal ve sahih değildir. Bu konuda delil olarak gösterilen Mekhûl hadisine yasaklama anlamı verilip nasslarla uyumlu şekilde anlaşılmalıdır.

aynî alâ kenzî'd-dekâik, II, 62; amlf. , Binâye fî şerhi'l-hidâye, VI, 570; Ahmedî, İhtilâfu'd-dâreyn ve âsâruhu fî ahkâmîş-şeriatî'l-İslâmiyye, II, 183.

75 Karâfî, *Fürûk*, III, 363.

76 Sahnûn'un bu yorumu için bk. Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, IX, 271.

77 Karâfî, *Fürûk*, III, 363.

78 İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (595/1198) , *el-Mukaddimât ve'l-mümehhidât*, thk. Saîd Ahmed Arâb, Beyrut 1408/1988 II, 10-11.

79 Mâide, 5/49.

80 İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (456/1053), *el-Muhallâ*, Kâhire 1352, VIII, 514-515.

3. Değerlendirme

Dâru'l-harbde müslüman ile harbî arasındaki faizli muâmeleler hususunda mezheplerin görüşlerini incelendikten sonra, bu konuda mezheplerin görüşleri şu şekilde ihtisâr edilebilir:

1) Ebû Yusuf dışındaki Hanefîler'e göre dâru'l-harbde müslümanla harbî arasındaki faiz uygulaması câizdir. Aynı şekilde fâsid kabul edilen her türlü alışveriş ve ticârî muâmele, kan, domuz ve leş satımı, bahis ve kumar oynamak da câizdir.

2) Hanefîlerden Ebû Yusuf ile Şâfiî mezhebi, Zâhiriyye mezhebi, Zeydiyye mezhebine göre ve Mâlikî ile Hanbelî mezheplerinde gâlib olan görüşe göre faiz mutlak olarak haram olup câiz değildir. Faiz uygulaması müslümanlar arasında haram olduğu gibi müslümanla harbî arasında da her yer, zaman ve durumda haramdır. Bu uygulamanın dâru'l-İslâm veya dâru'l-harbde olması, arada eman bulunup bulunmaması bu hükmü değiştirmez.

3) Ca'feriyye mezhebine göre müslümanla harbî arasındaki faiz uygulaması, gerek dâru'l-harb ve gerekse dâru'l-İslâm'da, arada eman olsa da olmasa da, bütün bu hallerde câizdir.

B. DÂRU'L-HARBE DIŞARIDAN GELEN MÜSLÜMANLAR ARASINDAKİ FAİZLİ MUÂMELELER

Dâru'l-harbe dışarıdan gelen müslümanlardan murâd; oraya eman (vize) ile giren veya orada esir olarak bulunan müslümanlardır.

Faizin her durumda câiz olmadığını savunan mezhep veya fakihler bir yana bırakılırsa, dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarına belli şartlarla cevâz verenlerin de müslümanların dâru'l-harbde aralarında yaptıkları faiz muâmelesini haram kabul etme noktasında ittifak ettiği görülür. Buna göre, dâru'l-harbde müslümanlar arasında gerek faizli muâmele, gerekse fâsid ticârî muâmelelerin hepsi haramdır. Zimmîler için de durum aynıdır. Zira bunların malı, hukuken ma'sum ve müte-kavvimdir, dolayısıyla aralarında ancak dâru'l-İslâm'da câiz olan muâmeleleri yapabilirler.⁸¹

C. DÂRU'L-HARBE MÜSLÜMAN OLAN KİŞİLERİN YAPTIĞI FAİZLİ MUÂMELELER

Tespit edildiği kadarıyla klasik İslâm hukuku kaynaklarında, dâru'l-harbde müslüman olan kişilerin birbirleriyle ve oraya eman (vize) ile giren veya orada esir olarak bulunan müslümanlarla yapacağı faiz muâmelesinin hükmüne dâir

81 Serahsî, *Mebsût*, XIV, 58; *amlf.*, Şerhu Siyeri'l-kebir, IV, 236; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, V, 192-193; İbn Hümâm, *Şerh Fethu'l-kadir*, VII, 38; Damat Efendi, *Abdullah b. Muhammed b. Süleyman Şeyhzâde (1078/1667), Mecmeu'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhûr*, Beyrut ts., II, 90.

mâlumat, yalnız Hanefî kaynaklarında mevcuttur. Dâru'l-harbdeki faizli muamelelere kayıtsız veya şartlı cevaz veren Mâlikî ve Hanbelî fakihleri ile Câferiyye mezhebinin konuyla ilgili görüşleri tespit edilememiştir. Hanefî mezhebinde ise bu meselede ihtilaf mevcuttur. Hanefîler'den Ebû Hanîfe'ye göre bu tür bir muâmele mekruh olmakla birlikte câiz iken, İmam Muhammed'e göre câiz değildir. Görüldüğü üzere İmam Muhammed, dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarındaki bu meselede Ebû Hanîfe ile farklı düşünmektedir.⁸²

Bu konuda Ebû Hanîfe ile İmâmeyn'in farklı kanaatlere sahip olması, dâru'l-harbde müslüman olan kişinin malının hukuken değeri hakkında farklı düşünmeleri dolayısıyladır. Ebû Hanîfe'ye göre bu kişinin canı ve malı dinen ma'sum (dokunulmaz) olmasına rağmen hukuken mütekavvim (mâlî değeri olan) değildir.⁸³ Bu sebeple onun malı, harbînin malı gibidir. Öyleyse bu kişi öldürüldüğü zaman kısas ve diyet gerekmediği gibi malının itlafı halinde tazmini de gerekmez. Faiz almak malın itlaf edilmesi olduğuna göre bu işlemin yapılması câizdir. Aynı zamanda bu kişi müslüman olmakla diyâneten (günah bakımından) malı için ismet (dokunulmazlık) sabit olmuştur, fakat kazâen (ahkâm bakımından) ismetin var olması için dâru'l-İslâma hicret etmesi şarttır. Ancak ne var ki, onunla yapılan bu tür muâmele aynı zamanda mekrûhtur.⁸⁴

Ebû Hanîfe'ye göre bu müslüman dâru'l-İslâma göç ettikten sonra dâru'l-harbe dönerse, onunla faiz muâmelesi yapmak câiz değildir. Zira dâru'l-İslâma göç ile malını ihraz etmiş olur. Böylece diğer müslümanlarla eşit hale gelir.⁸⁵

İmâmeyn'e göre ise dâru'l-harbde müslüman olan kişinin canı ve malı diğer müslümanlar gibi ma'sum ve mütekavvimdir. Bu nedenle eman (vize) ile dâru'l-harbe giren müslümanlar arasındaki faiz muâmelesi nasıl ki câiz değilse, bu kişilerin kendi aralarında veya emanla gelmiş kişilerle yapacakları faiz muâmelesi de câiz değildir.⁸⁶ Bu konuda harbî için zikredildiği gibi, sonradan müslüman olan bu kişinin kendi isteğiyle malını verdiği de iddia edilemez. Çünkü dinen bir müslümanın kendi malını itlafı hususunda rızası geçerli değildir, haramdır. Nitekim "Arttıran da arttırmayı isteyen de muhakkak riba yapmıştır"⁸⁷ hadisi bunu gösterir.⁸⁸

82 Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-kebir*, IV, 236; *Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi'*, V, 192; *İbn Nüceym, Bahru'r-râik*, VI, 226; *İbn Âbidîn, Hâşiyetü İbn Âbidîn*, XV, 281.

83 Dâru'l-harbde müslüman olan kişinin can ve malının dokunulmazlığı fakihler arasında tartışma konusudur. Şâfiîler, Hanbelîler ve diğer bazı fakihlere göre, İslâm'ı kabul eden bir kimse nerede olursa olsun canı ve malına yönelik tecâcüz tazmini gerektirir. Hanefîler ise bu kimsenin can ve malıyla ilgili ismetin günah açısından olduğu, ceza ve tazmini gerektiren ismetin dinle değil, ülke yani siyâsî hâkimiyet ile gerçekleşeceği görüşündedir. Bu kişi, ancak bulunduğu ülkenin fethedilmesi veya dâru'l-İslâma göç etmesi ile diğer müslümanlar gibi canı konusunda tam ismete kavuşur. (Şentürk, Recep, "İsmet", *DİA*, XXIII, 138) Bu kişi müslüman olmakla diyâneten (günah bakımından) malı için ismet sabit olmuştur. Fakat kazâen (ahkâm bakımından) ismetin sübûtu için dâru'l-İslâm ile ihrazi şarttır. Özel, *Dârulislâm Dârulharb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 184.

84 Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 58; *Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi'*, V, 192; *İbn Nüceym, Bahru'r-râik*, VI, 226; Özel, *Dârulislâm Dârulharb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 184.

85 İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, VI, 226.

86 Serahsî, *Mebûsât*, XIV, 58; ayr. bk. *Kâsânî, Bedâi'u's-sanâi'*, V, 192; *İbn Nüceym, Bahru'r-râik*, VI, 226.

87 Ebû Dâvud, "Büyü", 12.

88 Özel, *Dârulislâm Dârulharb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 184-185.

D. DÂRU'L-İSLÂMDAKİ MÜSLÜMAN İLE DÂRU'L-HARBDEKİ HARBİ ARASINDAKİ FAİZLİ MUÂMELELER

Bir önceki meselede olduğu gibi bu meselede de klasik kaynaklarda sadece Hanefî fukahâsının görüşlerine dâir mâlumat bulunmaktadır. Kaynaklarda geçtiği üzere müslüman dâru'l-İslâm'da, harbî ise dâru'l-harbde iken, birbirleriyle karşılıklı konuşarak faiz muâmelesi yapsalar, İmam Muhammed'e göre câiz değilken Hanefîler'in çoğunluğuna göre bu tür işlem câizdir.⁸⁹

İmam Muhammed bu konuyla ilgili olarak Hendek savaşında hendeğe düşen bir müşriğin cesediyle ilgili uygulamayı delil olarak gösterir. Rivâyete göre Hendek savaşı sırasında öldürülen Nevfel b. Abdullah adlı bir müşriğin cesedi hendeğe düşer. Müşrikler cesedin teslim edilmesi karşılığında müslümanlara para teklif ederler. Ancak Hz. Peygamber bunu hoş karşılamaz ve “Parası da cesedi de pistir, verin gitsin.” buyurur. İmam Muhammed'e göre bu olayda müşrikler dâru'l-harb, müslümanlar ise dâru'l-İslâm sınırları içindeydiler. Hz. Peygamber'in teklif edilen paranın alınmasını hoş karşılamamasının sebebi, hendeğin dâru'l-İslâm sınırları içerisinde olmasındandır. Ancak bu olay dâru'l-harbde yaşansaydı, câiz olurdu. Çünkü onların malları müslümanlara helaldir. Hanefî fakihlerinin çoğu bu işleme cevâz verirken, harbîlere ait malların müslümanlara mübah olduğu kâidesinden yola çıkarlar. Onlara göre Hz. Peygamber'in bu tavrı, hendek dâru'l-İslâm'da olduğu için alınacak paranın haramlığından değil, müşriklere karşı duyduğu kin ve nefretin bir sonucuydu.⁹⁰

İmam Muhammed'in bu konuyla ilgili olarak gösterdiği bir delil de Sa'd b. Ubâde ile ilgili rivâyettir. Rivâyete göre Sa'd b. Ubâde Hayber savaşı sırasında işlenmiş altın karşılığında külçe altın satın almış, ancak buna Hz. Peygamber cevaz vermeyince külçe altını iade etmiştir. İmam Muhammed'e göre Hz. Peygamber'in bunu uygun görmemesinin nedeni, o bölgenin müslümanların hâkimiyetinde olması, yani dâru'l-harb olmamasıdır. Bazı fakihlere göre ise Hz. Peygamber bedeller arasında eşitlik olmadığı için bu işlemi iptal etmiştir.⁹¹

IV. MODERN FIKIH LİTERATÜRÜNDE DÂRU'L-HARBDE FAİZ

Dâru'l-harbdeki faiz uygulamaları konusunda klasik fıkıh kaynaklarında yer alan görüş ihtilafları modern çalışmalarda da bulunmaktadır. Çağdaş müelliflerin bir kısmı konuyu genel olarak işlerken, bir kısmı ise daha ziyade müslümanların faizli işlem yapan yabancı bankalara faiz karşılığı mevduat yatırımlarının hükmü bağlamında ele almıştır.

Konuyla ilgili olarak yazılan müstakil makale veya çalışmalara dayanarak tespit edildiği kadarıyla bu konuda çağdaş müellifler “cevaz taraftarı olan” ve çoğunluğu teşkil eden “cevaz vermeyenler” olarak iki gruba ayrılmaktadır.

89 Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-kebir*, IV, 236-237.

90 Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-kebir*, IV, 185.

91 Serahsî, *Şerhu Siyeri'l-kebir*, IV, 185-186.

A. DÂRU'L-HARBDEKİ FAİZ MUÂMELELERİNE CEVAZ VERENLER

Dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarına cevaz veren muasır fakih ve müelliflerin kimine göre dâru'l-harbde harbiden alınan faiz şartsız olarak mubahtır. Aynı şekilde içki satımı gibi câiz olmayan akitlerin yapılması da câizdir.⁹²

Bu konuda Hanefîler'in görüşünü esas alan cevaz taraftarı müelliflerin bir kısmı ise meseleyi müslümanların dâru'l-harbdeki yabancı bankalara faiz karşılığı mevduat yatırımlarının hükmü bağlamında ele almış, müslümanların yabancı ülkelerdeki mevduatlarına karşılık verilen faizi almamaları veya alıp geri vermeleriyle ilgili olarak, müslümanların bu faizleri almalarında dinen bir sakınca olmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre bu faizlerin alınması aynı zamanda vâcibdir. Çünkü o paralar ilgili bankalarda bırakıldığı takdirde müslümanların zararına olacaktır.⁹³ Yine konuyla ilgili bazı heyet çalışmalarında söz konusu faizlerin müslümanların maslahatı için kullanılması amacıyla alınması gerektiğine dair görüş beyan edilmiştir.⁹⁴

Bazı müellifler ise cumhûrun görüşünü ihtiyat ve takvaya daha uygun bulmakla birlikte, zaruret ve ihtiyaç durumlarında dâru'l-harbdeki faizli muâmelere ruhsat bâbından cevaz vermektedir. Bu düşüncede olanlar, klasik Hanefî mezhebi kaynaklarında faiz alma veya verme ayrımının yapılmadığını dikkate alarak, yapılacak faiz muâmelesini veya fâsid bir ticaret ilişkisini, dış görünüş ve tecrübelerle göre müslümanın lehine olduğu takdirde ister faizi alma, ister verme şeklinde olsun, câiz görürler. Buna göre Avrupa ülkelerinde gayr-i müslim bankalarına yatırılan dövizin faizi alınabileceği gibi, dış görünüş ve tecrübelerle göre yıllık %3-5 gibi çok düşük faiz oranıyla verilen, ev, iş kurma, iş büyütme kredileri ya da kendi ülkesine transfer edebilme gibi nitelikleri bulunan krediler, müslümanların lehine olması hasebiyle câiz görülmelidir.⁹⁵

Muasır müelliflerin bir kısmı da dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarının câiz olmasını, müslümanın dâru'l-harbe vizesiz olarak girmesi şartına bağlamaktadır.⁹⁶ Zira müslüman dâru'l-harbe vizesiz (emansız) olarak girdiği takdirde, kâide gereği harbînin malı dokunulmaz olmadığı için herhangi bir şekilde, ribâ veya diğer fâsid ticarî muâmeleler yoluyla harbînin malı alınabilir.⁹⁷

92 Nâzım b. Sultân el-Misbâh, "el-Lum'a fi'r-reddi alâ fetvâ ed-Doktor Ali Cum'a", Mecelletü'l-furkân, Tarih: 06. 02. 2006, sy. 379 dan naklen <http://www.al-forqan.net/linkdesc.asp?id=2330&ino=379&pg=5> (12. 08. 2012).

93 Sadr, Muhammed Bâkır, *el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm*, 6. bs., Beyrut 1403/1983, s. 13-14.

94 Sâmî Hamûd'un belirttiğine göre, dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarıyla ilgili olarak 29 Şubat 1972'de İslâm Ülkeleri Dışişleri Bakanları'nın Ciddede yaptıkları toplantıya sunulan "İslâmî Bankacılık Sisteminin Kurulmasına Dair Mısır Araştırması" adlı bu çalışmada alınan cevaz kararının şer'i isnadlara dayanarak verildiği zikredilmektedir. Aynı zamanda ilgili şer'i görüşün tafsilatının yapılacağı zikredilmekle birlikte bu husus eksik bırakılmış, sadece Garib el-Cemalin şu sözlerine yer verilmiştir: "Müslümanların maslahatı için kullanılmak üzere bu faizlerin alınması, karşı gelene günah kazandıracak bir görevdir." Ayrıntılı bilgi için bk. Hamûd, Sâmî Hasan Ahmed, *Tatvîru'l-a'mâlî'l-masrifîyye bimâ yettefikü veş-şerîati'l-İslâmiyye*, 2. bs., Amman 1402/1982, s. 195-196.

95 Döndüren, Hamdi, "Gayr-i Müslim Ülkede Din ve Ticâret İlişkileri", *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Girişinin Din Boyutu Sempozyumu*, Ankara 2003, s. 246-245.

96 Nezih Hammad ile Muhammed Reşid Rıza'nın bu görüşü için bk. Bayındır, "Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükmüne Etkisi", s. 223; <http://fiqh.islammessage.com/NewsDetails.aspx?id=3205> (01. 01. 2013); Mütrek de bu görüştedir. Ayrıntı için bk. el-Mütrek, Ömer b. Abdülaziz (1405), *er-Ribâ ve'l-muâmelâtü'l-masrifîyye fi nazari's-şerîati'l-İslâmiyye*, Riyad 1414, s. 229-230.

97 Nezih Hammâd'ın görüşü için bk. <http://fiqh.islammessage.com/NewsDetails.aspx?id=3205> (01. 01. 2013).

Ancak Allah Teâlâ'nın faizi genel olarak yasaklaması, müslümanlar her ne kadar faizi alan ve kazanan taraf olarak gözüксе de aslında onların yatırdığı mevduatların yabancıların servetini ve gücünü arttırdığı, böylece sanayi, ticaret, ziraat vb. pek çok alanda bunu istismar etmeleri, diğer yandan faiz alma düşüncesinin müslümanları tembellik ve rahatlığa teşvik edeceğini de dile getiren bu müellifler cevazın menfi yönlerine de temas etmiştir.⁹⁸

Şartsız olarak cevaz taraftarı olan müellifler görüşlerini Hanefî mezhebi ile desteklerken, cevazı dâru'l-harbe vizesiz girme şartına bağlayanlar ise bu konuda ayrıca hem fikir oldukları Hanbelî mezhebinin fakihlerinin görüşlerine istinâd ederler.⁹⁹

B. DÂRU'L-HARBDEKİ FAİZ MUÂMELELERİNE CEVAZ VERMEYENLER

Cevaz taraftarlarının görüşlerine karşılık, dâru'l-harbdeki faiz uygulamaları konusunda haramlığı savunan çağdaş İslam hukukçuları ülke ayrılığının faizin hükmüne etkisi olmadığı düşüncesiyle, dâru'l-İslâm'da da dâru'l-harbde de kişiler arasında faizli muâmele yapılmasının, faizli bankalara mevduat yatırmanın haram olduğunu ileri sürerler.

Bu düşüncüyü savunan muasır İslâm hukukçu ve müelliflerinin konuyla ilgili sundukları görüş ve delilleri şöyle ihtisar edilebilir:

1) Faizin haramlığı Kur'an ve sünnetin kat'î nasslarıyla açıkça sâbittir ve fıkhn hiçbir istilâhî tartışması bu nassların nâsihi olamaz. Ayetlerde faiz muâmelesi genel olarak yasaklanmış olup, bu konuda istisnâ veya tafsîlat getirilmemiştir. Eğer ki buna ihtiyaç olsaydı, ayetlerin şârihi olan Hz. Peygamber'in buna açıklık getirmemesi düşünülemez. Nitekim âlimlerin ittifak ettikleri üzere dinen beyanı gerekli hususların Hz. Peygamber tarafından açıklamasının ihtiyaç anından sonraya bırakılması vâkıf değildir. Hadislere bakıldığında ise Hz. Peygamber'in bu konuda istisnâ getirmediğini, hem faizi alana ve verene, hem de (faiz muâmelesinde) yazan ve şahit olan kişiye lanet ettiği¹⁰⁰ görülmektedir. Öyleyse haramlığı dinen sâbit olan mübahlığı konusunda geçerli bir zaruret ortaya konulamayan faiz gibi mâlî muâmele ve akitlerin temize çıkarılması için bu görüşe dayanmak câiz değildir.¹⁰¹

98 Mütrek, *er-Ribâ ve'l-muâmelâtü'l-masrifiyye fî nazari's-şeriatü'l-İslâmiyye*, s. 229-230.

99 Sadr, *el-Benk el-lâ ribevî fi'l-İslâm*, s. 14; Mütrek, *er-Ribâ ve'l-muâmelâtü'l-masrifiyye fî nazari's-şeriatü'l-İslâmiyye*, s. 229.

100 "Hz. Peygamber faiz alana da verene de şahitlik edene ve bu muâmeleyi yazana da lanet etmiştir." (Buhârî, Büyû', 24, 25; Müslim, "Müsâkât", 105-106).

101 *Avrupa Fetva ve Araştırma Konseyi* (المجلس الأوروبي للإفتاء والبحوث) Paris 1-5/7/2008:Tarihli .18 ,Oturumun 18/1 no'lu kararı) <http://www.e-cfr.org/ar/index.php?ArticleID=569> (15. 02. 2012); Fattânî, *İhtilâfu'd-dâreyn fî ahkâmî'l-münâkehât ve'l-muâmelât*, s. 388-385; Ahmedî, *İhtilâfu'd-dâreyn ve âsâruhu fî ahkâmî's-şeriatü'l-İslâmiyye*, II, 234-235; el-Kibî, *Sa'düddin Muhammed, el-Muâmelâtü'l-mâliyyetü'l-muâsıra fî dav'i'l-İslâm*, Beyrut 1423/2002, s. 157-158 Mekke-i Mukerreme'de toplanan Mecmau'l-fikhiyyü'l-İslâmi de 12-19 Recep 1406 tarihli 9. oturumunda ister alma, ister verme şeklinde olsun faizin her türlü çeşidinin İslâm'da yasak olduğunu ve faiz şüphesi bulunan her türlü durumdan kaçınmanın gerekliliğini belirterek müslümanların nerede olursa olsun faizli işlem yapmayan müslüman bankaları desteklemeleri gerektiğini karara bağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Sâlu's, Ali Ahmed, *Mevsûatu'l-*

Bir müslümana düşen görev, bâtilın galabe çaldığı ve küfür hükümlerinin yürürlüğe konulduğu bölgelerde bâtil yollara sapmak değil, orada kalarak Kur'an'ın hayat düsturlarını tebliğ etmek ve küfür nizamı yerine İslâmî bir nizam kurmak için çaba göstermektir.¹⁰² Allah'ın buyruğunun bir kul olarak kendisine yöneltildiğini düşünen bir mümin, bulunduğu ülkelerde hâkimiyetlere göre değil, o ilâhî buyruğa göre hareket eder.¹⁰³ Dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarına cevaz verildiği taktirde, içki satımı, erotik filmler yapmak, ırz tüccarlığı, dans ve şarkı ticareti, heykeltıraşlık, kumar gibi bütün haram işlerin de kapısı aralanmış olur. Ayrıca “Müslümanların, zâlim sistemlerin hâkimiyeti altında yaşamasından dolayı sahip oldukları problemleri bertaraf etmek için bâtil düzen içerisinde birtakım şer'i vesileler bulunması gerekir.” şeklindeki düşüncenin İslâm hukukunda kullanılması da asla doğru değildir. Zira bu düşünce müslümanları değiştirecek yerde İslâm'ı değiştirmektedir. Yani “dinin tecdîdi” yerine “dinin teceddüdü” kapısını aralamaktır. Bu usûl müslümanlara, bâtil sistem içerisinde memnun ve hoşnut bir hayat sürdürme huyunu aşılacaktır.¹⁰⁴

2) Cevaz taraftarı olanların delil olarak sundukları Mekhûl hadisi bizzat Hanefî kaynaklarında zayıf olarak nitelendirilir. Bu hadis meşhur on hadis kitabında geçmediği gibi, “dâru'l-harb” ifadesi bunun dışında hadislerde geçmemektedir.¹⁰⁵ Nitekim ilk dönem Hanefî fukahâsından bazıları da konuyla ilgili deliller arasında bu hadise yer vermemişlerdir. Ayrıca bir kısım fukahânın da belirttiği gibi, bu hadis hacle ilgili ayette olduğu gibi, olumsuz anlamda, yani müslümanla harbî arasında dâru'l-harbde faizcilik yapılamayacağı şeklinde de anlaşılabilir. Diğer yandan cevaz taraftarlarına göre müslüman ile harbî arasındaki faiz muâmelesi, faizi ancak müslümanın alması durumunda câizdir. Oysa Mekhûl hadisinden böyle bir hüküm çıkmaz. Bu duruma göre, müslüman ile harbî arasında ister verme, ister alma şeklinde olsun, her çeşit faiz câiz olmalıdır.¹⁰⁶

3) Cevaz taraftarlarının sundukları bir başka delil olan Hz. Abbas'la ilgili rivâyetlere dayanarak dâru'l-harbde faize cevaz verilemez. Nitekim faizden ilk söz eden Rûm sûresinin ilgili ayetlerinde¹⁰⁷ haramlığından söz edilmeksizin faizciliğin iyi bir davranış olmadığına işaret edilir. Sonrasında nâzil olan “Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin”¹⁰⁸ meâlindeki ayet h. 9. yılda, faizi kesin olarak yasaklayan Bakara sûresinin 275-280. ayetleri ise Mekke'nin fethinden sonra

kadaya'l-fıkhiyyeti'l-muâsıra ve'l-İktisâdî'l-İslâmî, 7. bs., Belbis 2002, s. 185; amlf., *el-İktisâdî'l-İslâmî, ve'l-kadaya'l-fıkhiyyeti'l-muâsıra*, Beyrût 1418/1998, I, 250, 368.

102 Mevdûdî (1979), *İtikâdî, İktisâdî, Siyâsî, Sosyal ve Fıkhi Meselelere Fetvâlar*, çev. Mahmud Osmanoğlu- A. H. Chohan, İstanbul 1992, s. 177-176.

103 Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi”, s. 225.

104 Mevdûdî, *İtikâdî, İktisâdî, Siyâsî, Sosyal ve Fıkhi Meselelere Fetvâlar*, s. 177-176.

105 Beşer, Faruk, *Fıkhi Araştırmaları Işığında Fetvâlar*, İzmir 1997, s. 197.

106 Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi”, s. 227, 230 ayr bk. İlâhî, Fadl, *et-Tedâbiru'l-vâkiye mine'r-ribâ fi'l-İslâm*, 2. bs., Riyad 1412, s. 76.

107 “İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz faiz, Allah yanında artmaz. Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte onlar, malları kat kat artmış olanlardır.” (er-Rûm, 31/39).

108 Âl-i İmran, 3/130.

nâzil olmuştur. Hayber'in fethi ile ilgili rivâyetlerde ise altın ve diğer mücevherlerden meydana gelen bir gerdanlığın altın veya gümüş para karşılığında mübâdelesini söz konusudur. Gerdanlıktaki altının miktarı belli olmadığından haksızlık ihtimali olup Hz. Peygamber bunu yasaklamıştır. Burada faizli bir borç işleminden söz edilmemektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in antlaşmalarında faiz yasağına yer vermesi Mekke'nin fethi sonrasında rastlar. Benî Sakîf ve Necran'lı Hristiyanlarla yapılan pazarlıklarda Hz. Peygamber faiz yasağı üzerinde ısrarla durmuştur. Bu antlaşmalar h. 9. yılda yapılmıştır. Nitekim Vedâ Hutbesi de h. 10. yılda îrad edilmiştir. Eğer cevaz taraftarlarının zikrettiği üzere faizin Hayber'in fethinde haram kılındığı ve Hz. Peygamber'in "kaldırdığım ilk faiz Abdülmuttalib'in oğlu amcam Abbas'ın faizidir" ifadesi, mevcut uygulamayı gösterdiği kabul edilirse, Hz. Abbas'ın dâru'l-İslâma dönüşmüş olan Mekke'de iki yıl süreyle faizcilik yaptığı sonucunu doğurur. Oysa Hz. Abbas'ın bu tür uygulamaları faizin kesin olarak yasaklanmasından önce yaptığı, faiz yasaklanınca sermayesi dışındaki faiz alacaklarını terk ettiği, Hz. Peygamber'in veda hutbesindeki ifadelerinin bu durumu vurguladığı şeklindeki bir yorum tarihî verilere daha uygun düşmektedir.¹⁰⁹

4) Dâru'l-harbdeki faiz uygulamasıyla ilgili fetvalar müslümanların hâkim durumda olduğu dönemlerin siyâsî ve ekonomik şartlarının etkisiyle verilmiştir. Oysa günümüzde şartlar değişmiştir. Yabancı bankalar müslümanlardan aldıkları mevduatı, daha yüksek faiz geliri karşılığında yine müslüman ve fakat fakir ülkelere verdiklerinden kazançlı çıkan onlar, kaybeden ise müslümanlardır. Yatırılan mevduatlar vesilesiyle müslümanların mallarını mâlik olan yabancı bankalar nüfûzunu arttırarak bunu müslümanlara karşı bir silah olarak kullanmakta ve maddî, fikrî ve sosyal açıdan müslümanları sömürmektedir.¹¹⁰ Şöyle ki; Batılı ülkeler özellikle petrol zengini ülkelerden aldıkları borç paralarla ya daha yüksek faizlerle İslâm ülkelerine borç vermekte ya da sanayi ürünleri üreterek müslümanlara ve diğer ülkelere satmaktadırlar. Satış fiyatı ise yalnız üretim masrafları ve kârları değil, aynı zamanda satılan malların üretiminde kullanılan kredilere ödedikleri faizleri de ihtivâ etmektedir. Böylece müslümanların gayr-i müslim bankalarındaki mevduatlarına karşılık aldıkları faizler büyük ölçüde batılı bankalardan faizli kredi alan müslümanların emeğinin bir parçası olmaktadır. Bu nedenle en büyük günah, müslümanların faizleri yabancı bankalara bırakmaları değil, paralarını bu bankalara yatırmalarıdır. Diğer yandan; dâru'l-harbde faizin cereyan etmeyeceği görüşünün İslâm'ın, halkı ve ülkesini koruyacak gerekli devlet ve adamları olduğu zaman için bile isabetli olup olmadığı konusunda kesinlik yokken, müslümanların üzerine zaafın hüküm sürdüğü ve küfrün istilâsına maruz olup, milyarlarca liralık

109 Bayındır, "Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi", s. 229-230.

110 Ebû Zeyd, Abdülazîm Celal, *Fıkhu'r-ribâ*, Beyrut 1425/2004, s. 115; Ebû Şehîbe, Muhammed b. Muhammed, *Hulûl li-müşkileti'r-ribâ*, 2. bs., Kahire 1409, s. 133; Mütrek, *er-Ribâ ve'l-muâmelâtü'l-masrifiyye fi nazari's-şeriatü'l-İslâmiyye*, s. 230 Zerkâ da cevaza katılmamasının sebebi olarak hükmün verildiği dönem ile günümüz şartlarının farklılığını ifade eder. bk. Zerkâ, Mustafa, *Fetâvâ Mustafa ez-Zerkâ*, Dimaşk 1420/1999, s. 620 Ayrıca İsa Abduh, Salah es-Sâvî, ve Abdurrezzak el-Heytî'nin de paylaştığı bu görüşler için bk. Bayındır, "Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi", s. 224.

mevduatun bloke edilme tehlikesinin bulunduğu zamanımızda bu cevaza imkân yoktur.¹¹¹ Müslümanların üzerine düşen, sermayelerini az da olsa biriktirip ticarî muâmelelerini ortaklaşa yapmalarıdır.¹¹²

Bu delili ileri süren bazı muâsır müelliflere göre ise normal şartlarda gayr-i müslim bankalara müslümanların mevduat yatırması câiz olmamakla birlikte, malın çalınma veya gasbedilme korkusunun had safhada olduğu zaruret durumlarında yabancı bankalarla faizli muâmele yapılabilir. Bu durumda bankadan elde edilen faizin mevduat sahibi tarafından kullanılmasının uygun olmadığı noktasında ittifak eden bu düşünürler elde edilen faizin ne yapılacağı noktasında ihtilafa düşmüştür. Bazılarına göre müslümanın yapması gereken, bu faiz tutarını alarak İslâm ülkelerinde yol onarımı, hastane, okul yapımı gibi kamu yararına sarfetmektir.¹¹³ Bazılarına göre ise bankanın verdiği faizin, hayra harcanmak niyetiyle dahi olsa alınması câiz değildir. Nitekim bu durum, kişinin kendini necis bir şeyden temizlemek için yine necis bir şeye bulaştırmasına benzer. Bu ise dinen makul değildir. Yine bu konuda, eğer faiz alınmadığı taktirde, gayr-i müslim bankanın bu tutarı kilise yapımı, müslümanlara düşmanlıkta bulunan ülkelere silah yardımında bulunma gibi mefsedete sarfedeceği ihtimali de dikkate alınmamalıdır. Zira bu tutar, dinen faizin tam karşılığıdır, müslümana düşen ise dinen yasaklanan şeylerden kaçınmaktır. Diğer yandan alınmayarak bankada bırakılan faizlerin söz konusu yerlere harcanması durumu bir ihtimal olup kesinlik ifade etmez.¹¹⁴

5) Müslümanla harbî arasındaki faiz işlemine cevaz veren düşüncenin temelinde, siyâsî bakımdan dünyayı tanımlama ve sınıflandırma çabasının etkisi vardır. Nitekim ilk dönem fakihleri dünyayı dönemin siyâsî şartlarının etkisiyle dâru'l-İslâm ve dâru'l-harb olarak algılamışlar, dâru'l-harb ile halkı müslüman olmayan ve vergi ile müslümanların hâkimiyetine girmemiş ülkeleri kastetmişlerdir. Bu ülkeler ya fiilî ya da potansiyel düşman hükmündedir. Her iki durumda da emanla dâru'l-İslâma girmeleri hariç canları ve malları müslümanlara helal görülmüştür. Zira onlara göre de müslümanların durumu aynıdır. Dolayısıyla fukahânın yaklaşımında, dönemin şartlarının etkisiyle mukâbelebilmisil anlayışının hâkim olduğu söylenebilir. Ancak günümüzde İsrail ve Filistin dışındaki bütün ülkeler Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında birbirleriyle barış halindedirler. BM Anayasası'nın bir ve ikinci maddeleri, bu örgüte üye bütün ülkelerin "eşit dereceli egemenlik" ilkesi doğrultusunda birbirlerini tanıyacakları kuralını düzenler. Kur'an'ın ilgili ayetlerinden çıkan neticeye göre de gayr-i müslimlerle ilişkilerde aslanan savaş değil barış ilkesidir. Yüce Allah yalnızca müslümanlarla din uğrunda savaşan, onları yurtlarından çıkaran veya çıkarılmaları için yardımcı olanlarla dost olmayı yasak-

111 Hamûd, *Tatviru'l-a'mâlî'l-masrifîyye bimâ yettefikü veş-şerîati'l-İslâmiyye*, s. 196-199.

112 Kırâni, Sâdık Abdurrahmân, *Feteva'l-muâmelâtîş-şâyia, Kâhire 1423/2003*, s. 88.

113 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*, V, 3740 Zuhaylî'nin belirttiğine göre Ezher Fetvâ Meclisi de atmışlı yıllarda bu doğrultuda bir fetva vermiştir.

114 Heyet (İbn Baz, Abdülaziz b. Abdullah, Useymîn, Muhammed b. Sâlih, el-Cebrîn, Abdullah b. Abdurrahman, Fevzâî, Sâlih b. Fevzâ, el-Lecnetü'd-dâime li'l-bühûsu'l-ilmîyye ve'l-iftâ), *el-Fetevaş-şer'iyye fi'l-mesâilî'l-asriyye, Riyad 1420/1999*, s. 656-658.

lamıştır. Dolayısıyla bir devlet veya topluluk bu üç kuralı ihlal etmedikçe müslümanların onların canlarını ve mallarını helal görmesi Kur'an'ın bu hükmü ile de bağdaşmaz. Bütün bu nedenler sebebiyle, klasik dönemde yapılan dâru'l-İslâm-dâru'l-harb şeklindeki taksime günümüzde dâru's-sulh veya dâru'l-ahd kavramlarını da eklemek gerekir. Onlar bu konuda dâru'l-harb ile dâru'l-küfr kavramları arasındaki farklılığı da işaret ederler. Dâru'l-küfr (gayr-i müslim ülke) olan bölge “dâru'l-harb” olabileceği gibi “dâru'l-ahd” de olabileceği için bu farklılık dikkate alınmalıdır. Artık fiilî savaş durumu dışında insanların mal ve canları mübah görülmemektedir. Hükmen dâru-harbdeki faizli muâmelelere cevaz verilse dahi, bu hüküm günümüz için geçerli olamaz. Dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarına verilen cevaza dayanarak günümüzde hiçbir ülkede faiz muâmelesi yapılamaz.¹¹⁵

6) Harbînin malının ganimet yoluyla helal sayılması, onun malını medenî akitlerle almaktan ayrı olup, bu akitlerle malı almak haram işlemeye yol açar. Harbînin malının ganimet olarak değerlendirilip mubah kabul edilmesi prensibi sadece bil-fiil savaş durumunda geçerlidir. Bu konuda cumhûrun görüşü, İslâmî prensiplerin yüceliğine ve gayr-i müslimlerin nezdinde onun kutsiyetinin korunmasına delalet eder. Böylece insanlar her yerde İslâmî esaslardan etkilenirler.¹¹⁶

7) Dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarına cevaz veren anlayış ile Kur'an-ı Kerim'in tenkit ettiği yahudilerin faizcilik anlayışı arasında önemli bir benzerlik bulunmaktadır. Şöyle ki; faiz Tevrat'ta yahudiler arasında haram kılınmıştır. Yahudiler de bunun gereği olarak birbirlerine faizle borç vermez. Ancak bir yahudi, yahudi olmayan birine –bu kişi zimmî dahi olsa- faizle borç verebilir. İşte Kur'an'daki “...nehyedilmelerine rağmen onların faiz almaları yüzünden...” şeklindeki ifade bu anlayışa işaret edebilir. Yahudi kaynaklarında faiz “neşeh (yılan sokması)” şeklinde yorumlanır. Onlara göre, yılan sokması ilk anda çok hafif şekilde hissedilse de zehir bütün vücudu kapladığında artık ondan kurtuluş mümkün olmaz. Faizi öldürücü etkisi bulunan yılan sokması şeklinde algılayan bu anlayış, bu zehiri dindeşlerine değil yabancılara layık görmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın böyle bir düşünceyle paralel bir çizgide yer alması düşünülemez. Ayrıca ticaret karşılıklı güven ilişkisine dayanır. Malının mubah görüldüğünü bilen bir yabancının, bir müslümanla gönül rahatlığı içerisinde ticarî ilişkiye girmesi düşünülemez.¹¹⁷

8) Faiz yasağında zaman ve mekan değil, bizzat yasağın kendisine itibar edilmelidir. Nitekim İslâmî prensiplerin lafız ve ruhu her durumda hukuka riâyet, ahde vefa ve adaleti gerekli kılmaktadır.¹¹⁸ Ayrıca faiz yasağı müslüman için oldu-

115 Muhammed Tâhir Mansûrî ve Servet Bayındır'ın görüşleri için bk. Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükmüne Etkisi”, s. 224, 231, 232; ayrıca bk. <http://www.hayrettin.karaman.net/sc/00237.htm> (15.02.2012); İlahî, *et-Tedâbiru'l-vâkiye mine'r-ribâ fi'l-İslâm*, s. 77.

116 Zuhaylî, *Âsâru'l-harb fi'l-fikhi'l-İslâmî*, s. 183; Ahmedî, *İhtilâfu'd-dâreyn ve âsâruhu fi ahkâmîş-şeriatî'l-İslâmiyye*, II, 236.

117 Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükmüne Etkisi”, s. 232-233 ayr. bk. Hamûd, *Tatvîru'l-a'mâlî'l-masrifîyye bimâ yettefikû veş-şeriatî'l-İslâmiyye*, s. 197; Özsoy, *Faiz ve Problemleri*, s. 250; Heyet, *el-Fetevâş-şer'iyye fi'l-mesâilî'l-asriyye*, s. 658.

118 Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 404.

ğu gibi kâfirler için de geçerlidir. Özellikle yahudi ve hristiyanları göz önünde bulundurursak, her ne kadar tahrif edilse de faiz yasağının Tevrat ve İncil'de mevcut olduğu bilinmektedir.¹¹⁹

9) Dâru'l-harbdeki faiz uygulamalarının cevazına yönelik verilen içtihad cumhuru teşkil eden muhaliflerin içtihad delilleri karşısında zayıf kalmıştır.¹²⁰ Nitekim muhaliflerin, delillerin zayıf olduğu şeklindeki itirazlarına Hanefî fukahasının ciddi bir cevabı yoktur. Deliller kendi içerisinde önemli çelişkiler içermesine rağmen mezhep dayanışması nedeniyle olacak ki, bu çelişkiler görmezlikten gelinmiştir.¹²¹

10) Ayrıca müellifler dâru'l-harbdeki faizli muâmelelere cevaz verenlerin bu konuya diyâneten değil, hukukî müeyyidenin uygulanıp uygulanmayacağı noktasından yaklaşmış olabileceğini belirtirler.¹²² Söz gelimi Ebû Hanîfe, bir müslümanı, dâru'l-harbde, o ülke vatandaşı başka bir müslümanın malını itlaf ettiğinde tazminle yükümlü görmez. Çünkü dâru'l-harb vatandaşı müslümanın dâru'l-harbdeki malı mütekavvim değildir. Ancak dokunulmazdır; bu nedenle itlaf eden müslüman günahkâr olur.¹²³

SONUÇ

Dâru'l-harbdeki faizli muâmeleler konusu, klasik ve modern fıkıh literatüründe yer alan ihtilaflı konulardan biridir. Konunun yine klasik ve modern dönemin münakaşaya mahal olan kavramı olan “ülke” ve bunun yaygın ikili taksîmi olan dâru'l-islâm ve dâru'l-harb terkipleri çerçevesinde ele alınması söz konusu ihtilaflı daha da artırmaktadır. Esasında bu konu, klasik literatürde teşekkül eden ülke taksimi neticesinde ortaya çıkan bir başka münakaşa konusu “ülke farklılığının hükümlere tesir edip etmemesi, bir başka deyişle dâru'l-harb olan bir ülkede bazı hükümlerin değişip değişmeyeceği” meselesinin bir uzantısıdır. Klasik dönemde fukahâdan bazıları, ülke farklılığının hükümlere tesir edeceğini, dolayısıyla dâru'l-harbde faizli muâmelelerin câiz olduğunu savunurken, cumhur ulemaya göre hükümler bir ülkenin dâru'l-İslâm veya dâru'l-harb oluşuna göre değişmez, bu nedenle faiz dâru'l-İslâm'da olduğu gibi dâru'l-harbde de haramdır. Literatürde her

119 Fattâni, *İhtilâfu'd-dâreyn fî ahkâmî'l-münâkehât ve'l-muâmelât*, 386-387.

120 Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*, s. 404; Bayındır, *Abdülaziz, “Dâru'l-harbte faiz”,* <http://www.suleymaniyevakfi.org/modules/nsections/index.php?op=viewarticle&artid=58>, (15. 02. 2012); Aktepe, İshak Emin, *Faiz ve Finansman Hadisleri*, İstanbul 2010, s. 166; Beşer, *Fıkıh Araştırmaları Işığında Fetvâlar*, s. 197-199; Hamûd, *Tatviru'l-a'mâlî'l-masrifîyye binâ yettefikü veş-şeriatî'l-İslâmiyye*, s. 193; Mûsa, Kâmil, *Ahkâm-u-Muâmelât*, Beyrut 1415, 1994, s. 265.

121 Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi”, s. 231.

122 Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi”, s. 225.

123 Görüş sahipleri bu ihtimali zikretmekle birlikte şöyle bir şerh de düşerler: Eğer ki mülkîlik ilkesinden hareket edilmiş olunsaydı, “müslümanların dâru'l-harbdeki faiz akdine müdahale edemeyiz, fakat o müslüman günahkâr olur” şeklinde bir kayıt getirilirdi. İlgili kaynaklarda ise böyle bir kayda rastlanmaz. Aksine ilgili kaynaklarda câizdir, helaldir vb. ifadeler yer alır. Ayrıntılı bilgi için bk. Bayındır, “Din ve Ülke Farklılığının Faizin Hükümüne Etkisi”, s. 233-234.

iki görüş sahiplerinin naklî ve aklî deliller getirerek ispata giriştiği ve muhalif görüşün delillerini tenkit ettikleri yer almaktadır. Modern döneme gelindiğinde ise klasik dönemdeki bu iki görüşün de taraftar bulduğu görülür. Muasır İslâm hukuk müelliflerinin bir kısmı dâru'l-harbdeki faizli muâmeleler için cevaz taraftarıyken, çoğunluğu teşkil eden grup haramlığı savunmuştur. Muâsır çalışmalarda hem klasik fukahânın yorum ve gerekçeleri değerlendirilmiş, hem de günümüzün değişen şartları çerçevesinde konuya ayrıntılı şekilde temas edilmiştir.

Dâru'l-harbdeki faiz uygulamaları konusunda hürmet taraftarı olan muasır müelliflerin de zikrettiği gibi kanaatimizce, klasik fıkıh doktrininde otorite esas alınarak o dönemin uluslararası siyâsî konjonktürüne bağlı olarak yapılan dâru'l-harb tarifleri, günümüzün değişen uluslararası ilişki şartları ve ahvâli düşünüldüğünde denk gelmemekte veya yetersiz kalmaktadır. Bu durumda klasik doktrindeki tarifler gereğince dâru'l-harb addedilmesi gereken pek çok ülkenin günümüzde bu tanımların kapsamından çıkarak belki “dâru'l-ahd” olarak değerlendirilmesi mümkündür. Hal böyleyken, bu tariflere istinâden dâru'l-harbde faizin dînen imkânına dâir hüküm binâ etmenin hukuken sağlıklı olmadığı söylenebilir. Diğer yandan şartların tahakkuk ettiği, klasik literatürdeki dâru'l-harb ile örtüşen ülkeler için düşünüldüğünde, gerek cevaza yönelik verilen içtihadın cumhuru teşkil eden muhaliflerin içtihad delilleri karşısında zayıf kalması sebebiyle ve gerekse günümüz sosyo-ekonomik şartları açısından daha tutarlı bir yaklaşım tarzı olması sebebiyle faizli muâmelelerin cevazının isabetli olmadığı söylenebilir.